Петар М. Богуновић

ИЗ УСОРСКОГ КРАЈА И ОКОЛИНЕ

историја - традиција - значај - положај

Сарајево 1937.
Штампарија "Просвета" Сарајево

Репринт издање:
СПКД "Просвјета" Теслић 2000.
Штампарија "Ситограф" Теслић

Садржај:

	страна
Напомена за репринт издање	5
Предговор	9
Усора и Добој	11
Тешањ	18
Теслић	26
Бања Врућица код Теслића	32
Од Блатнице преко Охрида до Михајловца	35
Сједиште манастира Ступља	42
Стара богомоља у Врућици	49
Гробље "Војводе Момчила"	54
Комушина (Ходочашће, - Концила)	60
Прибинић	63
Бања Кулаши	68
Два значајна записа	70
Рецензије	75
Фотопанораме	81

НАПОМЕНА ЗА РЕПРИНТ ИЗДАЊЕ

"Свака култура има своје достојанство и вриједности које треба да буду поштоване и сачуване" и "Сваки народ има право и обавезу да развија своју културу" каже се у "Декларацији УНЕСК-а о принципима међународне културне сарадње" донесене у Паризу, 1967. године.

Сваки народ развија своју културу на својој традицији, на свом културном наслијеђу. О том шта је наслијеђе имали су многи, а ми смо објашњење потражили у Рјечнику Матице Српске и Вуковом рјечнику.

У рјечнику Матице Српске за ријеч наслијеђе пише да је то "имовина, заоставштина умрлог, коју наслеђује нека особа, баштина".

Вук Караџић у свом рјечнику наводи израз баштина за који он даје објашњење да је то "очевина или оно мјесто ђе се ко родио".

У принципу наслијеђе је нешто о чему прималац не одлучује. Наследство не можемо бирати. О томе одлучује оставилац. У том се огледа и одговорност онога који наслеђе или баштину оставља.

Као што се наслеђе може добити, исто тако се наслеђе може и изгубити. Одговорност на примаоцу наслеђа је велика ако се наследство прихвати. У том случају он је дужан да, ако није у стању наслеђено да увећа материјално и духовно, оно бар да га сачува у оној мјери у којој га је примио.

Теслићани су у наслеђе добили, поред многих других добара и монографију Петра М. Богуновића "Из Усорског краја и околине", па ми као добри наследници желимо да поступимо.

Какву историјску вриједност за овај крај представља ова

монографија најбоље су казали рецензенти репринт издања. Из истог разлога заљубљеници у свој завичај и у његову историју иницирали су идеју да се ово вриједно дјело репринтује. У име тих заљубљеника Бошко Н. Петровић и Гавро Ђ. Ђукарић писмом су се обратили Удружењу пензионера општине Теслић с молбом за помоћ. Извршни одбор Удружења пензионера, на сједници одржаној 25. марта 1999. године позитивно је ријешио њихов захтјев, одобрио новчану помоћ и именовао Радну групу у саставу: Бошко Марин, Милан Лазић и Здравко Лазаревић са задатком да припреме услове за израду другог издања (репринт) монографије "Из Усорског краја и околине".

На првој сједници Радна група је именовала за предсједника Бошка Петровића, а за замјеника Бошка Марина. Било је много тешкоћа, али и упорност чланова Радне групе и ево послије непуне године дана од првог састанка ново-репринт издање је у рукама младих и старих читалаца.

Када се предсједник Радне групе господин Бошко Петровић обратио издавачу, СПКД "Просвјета" са приједлогом да Друштво "Просвјета" буде издавач овог репринт издаља, приједлог је одмах прихваћен јер теслићка "Просвјета" у свим сегментима свог рада труди се да ако нашу баштину на може да увећа материјално и духовно, а онда да је бар очува у оној мјери у којој је примљена.

Издавач је знао и то да је прво издање објављено 1937. године и да су веома ријетки примјерци тог издања и да је до њих скоро немогуће доћи.

Петар М. Богуновић и његова супруга Даница били су учитељи у Прибинићу и Теслићу и баке и дједови многих данашњих Теслићана сјећају их се као изузетно брижних и вриједних просвјетних радника.

Жеља иницијатора и издавача овог другог издања је да искажу, на овај начин, своју велику захвалност за вриједно дјело, уложени труд и напор аутору. Овим путем изражавамо и наше поштовање породици Богуновић и сретним и племенитим родитељима Петру и Даници, рођеној Будисављевић, чија је љубав у нашој средини изњедрила

синове Угљешу и Недјељка и кћери Косару - Косу и Мирјану - Миру, академски образоване од којих су неки и стручњаци у свом позиву свјетске класе.

И на крају, у име издавача, СПКД "Просвјета", упућујем искрену захвалност свима онима који су својим помоћи омогућили да се ово вриједно дјело послије шездесет и три године обнови и нађе у рукама свих оних које интересује историја усорског краја.

И прије него што читаоце препустим страницама које слиједе морам истаћи жељу издавача да ова књижица - прва монографија "Из Усорског краја и околине" буде им подстрех да нам се јаве са својим прилазима, новим открићима везаним за историју овог краја, јер у току шездесет и три године вјероватно је било и нових историјских сазнања из прошлости теслићког краја.

За издавача: Гордана Анђелић, професор

Предговор

Усорски крај и његова околина, зван у средњем вијеку "Усорска област", обдарен је нарочитом љепотом и сваковрсним природним благом, те без сумње спада међу најромантичније, а уједно и привредно најјаче, крајеве наше Отаџбине.

Ријетки су крајеви, гдје су природна добра и љепоте тако издашне и разноврсне као у Усорском крају. Уз непрегледне шумовите планине, неискоришћена рудна блага, љековите минералне изворе простиру се воћњаци, бујни пашњаци и ливаде, те плодне равнице, кроз коју теку бистре рјечице и потоци са околних шумовитих брда. По планинским пропланцима и висоравнима горштаци још одржавају пастирски живот и чувају ту традиционалну грану своје привреде. Шумама одјекују удараци дрвосјеча који за велика индустријска предузећа у долини припремају грађу. Средства модерне индустрије за превоз тога материјала допрла су у срце планине. Суве и водене риже са врхова планина шумом и хуком сносе грађу до стоваришта жељезничких индустријских станица.

Живот је у овом крају у пуном јеку. Од примитивног пастирског живота, до тековина модерне технике! Иако је све то разноврсна, опет се некако складно надопуњује, што овом крају даје неку особиту важност и привлачност. Усорски је крај, због ових особитих животних услова, био стално насељен. Култура разних народа, остављала је у њему многе трагове, у виду: старих путева, градина, кула и разних споменика, од који неки датирају од историјског памтивјека.

У овом крају и околини одиграли су се љути и чести бојеви између домаћег народа и његових многих освајача. Усорски крај и околина била су "врата" - не само Босне, већ и цијелог Балкана. То доказују и данас постојећи градови Добој, Тешањ и Сребреник, који поносно стрше, као свједоци бурне прошлости ових крајева. Народ је о њима створио читаве традиције и легенде о краљевима, војводама, бановима, кнезовима и другим јунацима давнашњих времена.

Али крај све љепоте и природног богатства, те историјске и некдашње стратегијске важности, која није престајала ни за вријеме Свјетскога рата, Усорски крај и околина остао је до данас прилично неупознат, за друге крајеве наше младе државе.

Зуб времена помало уништава и последње остатке пређашње културе. Народном се предању даје све мање важности, те се бојати да наш народ и нараштаји остану неупознати са прошлошћу овог краја, и са силним НАПОРИМА и ЖРТВАМА, придонијетим за стварање слободног живота данашњице.

Тим би се много огријешили, јер су нам још у живом и језивом сјећању муке ДОБОЈСКИХ МУЧЕНИКА - интернираца, чије ће кости искупљене и преливене наскоро, заслугом свјесних Добојлија, почивати у костурници крај добојске цркве, у њедрима славног и сада, слободног Усорског краја.

Ова моја књига, плод дугогодишњег проучавања овог краја и размишљања о славној али тешкој његовој прошлости, нека послужи великој сврси: МЕЂУСОБНОМ УПОЗНАВАЊУ, ЗБЛИЖЕЊУ И ЗАЈЕДНИЧКОМ ОЧУВАЊУ ТЕКОВИНА НАЦИЈЕ.

Ако уз то послужи и као скроман прилог историји и савременим потребама, моје ће задовољство бити тим веће.

ПИСАЦ

Усора и Добој

Иако су од постанка, а и данас, двије одвојене насеобине, ипак чине социјалну, привредну и опште културну цјелину. И зато је немогуће писати о једном а да се истовремено не осврнемо и на друго мјесто. Заједно су пролазили кроз тешке и бурне фазе прошлости. Културне тековине новијег доба, као и културно националне након Ослобођења, увођене су паралелно у оба ова мјеста, те су им се животне потребе, тежње и интереси потпуно изједначили.

Ова њихова цјелина - плод вјековне везе - најбоље се очитује у данашњој привредној кризи. Привремена обустава рада у индустријској Усори тешко се осјетила у Добоју и увелико умањила привредну дјелатност, овог привредно-трговачог центра сјеверне Босне.

Усора и Добој врло су старог поријекла. Усора је свакако старија од Добоја, те се може са много сигурности тврдити да су од усорских насеобина настале добојске, али не много касније, с разлога, што је природни положај Добоја врло погодан, не само за одбрану у рату, већ и за мирнодопски живот, у којем се могла да развије свака грана привреде, и обзиром на те одлике, није могао да остане пуст и незапажен. И Усора и Добој првобитно су настањени из стратегиских потреба, те су временом постали заштитници досељеног становништва и сами постали сточари, замљорадници и други привредници у овим плодним крајевима.

По богатим налазима и ископинама у Усори, те оближњим мјестима Пакленици, Црквени, Врућици, Борку, Блатници и другим мјестима у сливу Мале и Велике Усоре, те са обе стране ријеке Босне, доказано је, да је усорски крај, а према томе, и Усора, био насељен и у праисторијско доба. Неки предмети из бронзаног доба особито су значајни,јер по изради и ријеткој орнаментици припадају келтској култури. Копља, сјекире, особите фибуле и остаци разног оружја казују нам да је ту некада битисао ратнички сталеж. Налази привредног алата у планинама и долинама, опет је доказ,

густог насеља замљорадника и сточара. По странама Борја планине и уз корито Усоре наилазимо на остатке примитивног рударства. Многи су трагови усорских насеља ишчезли услијед промјене терена: одрона, сјелина, поплава итд., што је сасвим разумљиво ономе, ко познаје разорну снагу плаховите Усоре.

И за вријеме римске владавине била је Усора, а и њена околица настањена. На ушћу Усоре у Босну, на једном кршевитом брежуљку, који доминира над већим дијелом ријечних долина постојала је и римска утврда (цастел), у којој је за вријеме цара Септимија Севера била римска посада од 1000 момака (цохорс милиариа). Недалеко од те тврђаве нађени су многи предмети из тог доба, а у непосредној близини два одломка надгробне плоче ветерана те "Цохорс И Белгарум", што нам јасно потврђује стратегиску важност Усоре.[1])

Та је римска посада чувала улаз у Усорску долину и осигуравала мирни живот насељима. Како је та посада била на важној раскрсници путева, био јој је, бездвојбено, задатак да осигурава и путеве, који су од тога мјеста водили на четири стране: на исток, долином Спрече до богатог Сирмиума; на запад долином Усоре и Врбање у долину Врбаса, куда су водили главни римски путеви према Норику и Панонији; на север, до града Марсоније, данашњег Брода на Сави, те на југ уз долину Босне. Уз овај војнички вршиле су римске посаде и културни задатак. Као војници културне и уређене државе уводили су међу становнике нове начине обраде земље, нове гране привреде, усавршавали постојеће и уводили нове занате, штитили приватно власништво и слободну трговину. Имамо довољно доказа, да су становници Усорске долине били одличне занатлије и трговци. На једном мјесту у Блатници,[2] недалеко од Усоре, нађено је спремиште неког усорског занатлије, ново и спремно за продају. У самој Усори нађени су новци старих градова Аполоније и Дуррхацхиума (Драча), опет доказ постојеће трговине и са врло удаљеним градовима.

Усора је остала важна стратегиска тачка и послије пропасти римског царства. При продирању Словена, били су ту крвави бојеви, јер је Словен, као познати сточар и земљорадник, уочио одлике овога краја и борио се за његово

---

[1]) Гласник Зем. музеја 1914.

[2]) Предмети се налазе у Зем. музеју у Сарајеву.

освајање. То се може закључити по густо посијаним гробовима наших предака.

Римска тврђава на Усори, иако је била примитивна, била је природним положајем врло подесна за одбрану, те су је Словени уздржавали кроз дуги период времена.

Усора је у X вијеку, за владања Часлава Клономировића, била у саставу самосталне српске државе, а како је била на граници, јасно је, да се усорска утврда уздржавала и имала велики значај.

Нови начин навале у средњем вијеку понукао је народе, да стварају и савременију одбрану. Почеше зидати тврђаве по становитом плану и облику, који је постао карактеристичан за неколико вијекова. Тако су старе и примитивне римске тврђавице биле преудешене становитом доградњом или посве напуштене и нове на подеснијем мјесту и по плану подигнуте.

Добој - стари град

Тако је било и са римском тврђавом на Усори. Она је потпуно напуштена а за замјену саграђен каштел Добој, или "цаструм Добуј" како се назива у неким повељама.

Тврђава Добој саграђена је 2 км сјеверно од бивше

тврђавице на Усори. Град је имао да брани пролаз долином Босне, која је од вајкада сматрана "капијом немирног Балкана". Добој се уздиже на овећем осамљеном брежуљку, тешко приступачном услед каменитих и стрмих падина. Поглед са њега обухваћа 12 км дугу добојску равницу, те доминира на сва три рјечна продора. Својом конструкцијом и одличним природним положајем није заостајао иза својих савременика: Сребреника, Тешња и Добора, главних и познатих утврда у некадашњој самосталној босанској области Усори.

Историја града Добоја је врло тамна. Позитивно се зна да је саграђен прије 1415 г., јер се тада први пут спомиње у рату са Мађарима. Наиме, те године ударе мађарски великаши на босанског војводу Хрвоја, да му се освете због склопљеног савеза са Турцима. Код Добоја се заметне битка. Мађарску је војску водио Иван Горјански, зет кнеза Лазара, а са Хрвојем је било турске војске под водством Исак-бега. Битка се заврши поразом мађарске војске, те Хрвоје поста господар Западне Босне и Усоре.

Послије пада Босне, г. 1463, Добој је остао слободан све до г. 1521. За вријеме турске владавине не спомиње се много град Добој. Да су му Османлије придавале велику стратешку важност, знамо по томе, што су га надоградили новим бедемима и издужним заштитним зидинама, специјално са сјеверне стране, одкуда су се надали најјачој непријатељској навали. Те су зидине требале да штите варошане - турске досељенике - који би у случају непријатељске навале тражили заклона у граду. Та турска надоградња и данас се распознаје. Турци су у њу узидали много камена из оближњих грађевина и дијелова орнаментике споменика, што је разлогом да се данас врло тешко налазе споменици пређашње културе.

Тек г. 1697 опет се спомиње Добој, и то приликом похода принца Еугена Савојског на Сарајево. На 16 октобра стиже аустријска војска под Добој, те видјевши да се све живо склонуло у град, намјестише топове према граду и позваше Турке на предају. Турци су имали незнатне количине праха и олова и одмах се предадоше без отпора. Савојски прослиједи

пут према Сарајеву, узевши са собом пет добојских паша за водиће кроз непроходне путеве до Маглаја и Врандука. Послије повратка аустријске војске из Босне, пет добојских паша бијаху осуђени од турског суда у Тешњу за издају, погубљени и у један гроб сахрањени. Тај гроб и данас постоји у Тешњу.

Добој се поново спомиње 1778, кад га је, на свом другом походу, освојио аустријски генерал Петраш, али град није дуго остао у његовој власти, јер га Осман паша Дефтер Емин брзо поврати.

За вријеме окупације Босне и Добој је био поприште љутих бојева. Извидничка аустријска чета би лијепим добојским дочеком, варком, пропуштена до Маглаја, али их ту изненада нападоше босанске усташе из кланаца и камењара, да све до једног изгибе. Озлојађен овом преваром, генерал Филиповић удари код Добоја на усташе и након љуте борбе их растури. Да је борба код Добоја била особито жестока, свједочи аустријски споменик у близини Добоја, на којем су уписани дани борбе (12-28/8 1878), те имена од 2 официра и 64 војника.

Послије окупације Босне Добој је још једном добио крвави војнички изглед. То је тешки период 1914 до 1918, за вријеме Свјетског рата. У Добоју, важној раскрсници свих путева, би сабиралиште аустријских снага, депо отете хране, мјесто одакле су слате сировине и израђени експлозив из теслићке фабрике, логор заробљеника, затвори за таоце, логори за интерниране Србе: старце, жене и дјецу из пограничних срезова бунтовне Босне.

Положај Добоја

У девет дрвених, на брзу руку склопљених, барака потрпаше на хиљаде биједне сиротиње. Уздуж и по средини барака били су постављени дрвени лежаји, у којима је царевала нечистоћа и сваковрсна гамад. Храна је била очајна. Дневно кукурузна каша са три четврти комиса (хљеба) на седам дана. Оно одјеће што је сиротиња на саби понијела, толико је дотрајало, да су остали у крпама и дроњцима. Иако су сарајевски Срби, по инцијативи трговца Димитрија Кочовића, купили и слали одјећу овој сиротињи, мало је што до њих дошло, јер је свака пошиљка на путу претрпила судбину ратног аустро-угарског "доброчинства".

О поступку војних власти, да се и не говори. Вјешање на ступац до изнемоглости, кажњавање ускраћивањем хране, ружење било је стално, те су многи молили Бога, да им смрт докрајчи биједни живот.

Смрт је заиста и долазила и косила дневно на десетине ових живих лешева. Њена је активност била толика, да су их Мацари у масама закопавали, вукући лешеве на колима и са куком у заједничку гробницу.

Број ових патеника-интернираца, стално се надопуњавао, јер колико би их смрт покосила или "стратегијска" потреба на друго мјесто преселила, толико би нових транспоста дошло из Херцеговине, понајвише из Гацка и из Србије, на ово страшно губилиште. Добој је постао костурница, друга Сурдулица.

Спомен црква и костурница у Добоју

За четири године страховитих мука, у Добоју остави кости пет хиљада наших мученика.

У слободној Југославији процвјетаће цвијеће и на њиховим гробовима. Недалеко од тврдог града усорских војвода, крај новосаграђене спомен цркве, захвални народ подиже заједничку гробницу (костурницу) за ове свете жртве.

Костурница у Добоју биће још један више видан чин захвалности према големим жртвама придонешеним за ослобађање и уједињење нашег народа. Биће споменик и вјечни примјер и порука будућим и садашњим нараштајима, да се слобода стиче само путем патње и жртава. Надаље, доказ да су жртве придоношене иза бојних редова исто велике и значајне, јуначке, јер су их стојички приносили изнемогли старци, жене и нејака дјеца, прогоњени и мучени осветом освајача, да им нестане трага и гласа, да им се утаре сјеме, и за вјечна времена утрне крсна свијећа, коју су кроз вјекове палили уз молитву Свемогућем за повратак слободе, изгубљене на Косову.

*

Усора и Добој данас су слободни и своји. Прохујаше борбе и муке и мутни облаци преко сурих добојских зидина.

Усорски горштак - очеличени наш човјек - све претури, стојички, јуначки.

Настало је доба обнове, рада, препорода, тежње за бољим, сложнијим. Плуг неуморно пара добојске равнине, а испод хридина средњовјековног града ничу бијели домови, привреда, промет.

Добој и Усора ступише у период савремене обнове, у чему предњаче осталим крајевима сјеверне Босне.

Т е ш а њ

Град Тешањ је старо и историјски важно мјесто. О његовом постанку немамо тачних података, али судећи по остацима римских утврђења, као и по многим археолошким налазима из најстаријих времена, имао је већ тада стратегијску важност, која није престајала до краја XIX вијека.

На римским утврдама дозидан је средњовјековни град, који је више пута поправљан, а 1697 године, за вријеме Мехмед паше, темељито утврђен, те проширен новом кулом и одбрамбеним зидинама. И данас се на тешањској тврђави јасно разабиру та три главна периода грађења, односно дограђивања.

Тешањска тврђава, уз стручњачку градњу и распоред, одликује се особитим природним неприступачним положајем. Услијед велике стрмине и стијена са три је стране потпуно неприступачна. Непријатељски покушај, да са тих страна дође у тврђаву могао се онемогућити испуштањем округлих каменица (рамењака) са бедема града. Тај је начин одбране и постојао, што можемо да закључимо по великим гомилама таквог камења, које се и данас налазе приправљене крај бедема унутар града, и на згодним мјестима за отискање низ стрмину. Сем тога град доминира на све четири стране, и тако је остао неосвојив за многе непријатеље.

Тешањска тврђава служила је дуљи период времена за становање народа. У данашњим рушевинама разабиру се многе преграде, посебно одаје, трговине (ћепенци), магазе мјесто гдје је био трг, цистерна за воду, наводно црква, касније џамија и друге просторије. По истрошеним каменим степеницама, којих има у свим правцима тврђаве, закључујемо да је у тврђави био жив промет. Тек наступом нормалнијих времена почело је ницати и вантврђавско насеље и развијати се чаршија данашњег имена, и на данашњем мјесту.

Да је тешањски град у средњем вијеку био сједиште усорских владаоца немамо писмених података, али обзиром на положај града, можемо са доста сигурности тврдити, да је он

једини у Усорском крају био згодан за становање владаоца. Тешањ се налази мало удаљен од већих ријечних долина, у скровитом мјесту, штићен са свих страна тврдим градинама. Са сјевера га заштићавао Д о б о ј и Д о б о р; са истока С р е б р е н и к; а са југоистока М а г л а ј и В р а н д у к; са запада В л а ш и ћ и Б о р ј е, тешко прелазне планине. Непријатељ је требао да прије савлада запреке и посаде побројаних тврдих градова, предстражара средишта Усорске области, те да тек падом тих градова, освоји и тешањски град. Зато су се одлучне битке и водиле пред градовима око "престолног" Т е ш њ а, кога са пуно права називају сједиштем усорских банова.

Поглед на Тешањ

Од усорских војвода, за које држимо да су столовали у Тешњу, спомиње се 1323 године војвода, В о ј к о а затим војвода В л а т к о Вуковић, војвода В л а т к о Твртковић, те војвода Влац и х њ а, син војводе Влатка Вуковића.

Неки наслућују, да је у Тешњу столовала и породица Х о р в а т и н и ћ а, и њихово владање доводе у везу са називом села Хорватинића крај Тешња, али то наслућивање нема никакве подршке у историји Босне, у којој се то презиме и не спомиње.

Једино се спомиње Иван Х о р в а т, да се са својом војском прикључио војсци Влатка Вуковића, која је пошла на Косово, у помоћ кнезу Лазару.

За вријеме комадања Босне, године 1411, Сигисмунд, краљ угарски, раздјелио је Усору од Соли, те је у Усори поставио за војводу И в а н а Г о р ј а н с к о г, зета кнеза Лазара, али за кратко вријеме, јер ју већ године 1415, помоћу Турака освоји војвода Х р в о ј е. Из горе наведених разлога, закључујемо, да су и преставници мађарске власти узимали Тешањ за средиште повјереног им краја. И усорски банови, који су постављени покровитељством угарских краљева, столовали су сигурно у т в р д о м граду Тешњу, како га називају у средњевјековним повељама, о којима нажалост немамо много историјских података.

О граду Тешњу имамо писани податак из 1461. непосредно пред пропаст Босне. У писму посљедњег краља босанског Стевана Томашевића, који повељом поклања г р а д Т е ш а њ, са још неким селима, свом стрицу Р а д и в о ј у, за "његова вирна и права послуженија", "који посл ужи круни краљевства нашега". Из овога вјеродостојног историјског податка, видимо, да је господар, а могуће и становник, тврдог града Т е ш њ а, од 1461 године био кнез Р а д и в о ј, али и он на кратко вријеме, јер га је већ 1463 г. погубио турски цар М е х м е д, који је тада заузео и град Тешањ [1])

Још исте године успједе угарском краљу М а т и ј и, да Усорску војводину, ослободи од турске власти и да успостави самосталну бановину, која је остала слободна под покровитељством угарских краљева око 60 година. У тој слободној бановини био је град Тешањ од велике важности, и одољевао моћном непријатељу, али 1521 године паде скупа са тврдим градом С р е б р е н и к о м у руке С у л е ј м а н а I В е л и к о г.

Године 1697, доживио је град Т е ш а њ опсаду и бомбардовање. Послије безуспјешног похода, при повратку из Сарајева, принц Е у г е н С а в о ј с к и, наврати се пред тешањски град, са намјером да га разори. Три га је дана безуспјешно бомбардовао, али је град одолио навали

[1]) Гласник Зем. музеја 1901 год. стр. 345
Повеља писана у Бобовцу, седишту краљева босанских

аустријских топова.

Од тада па све до окупације Босне, 1878 године, био је Тешањ у рукама Турака, те непријатељ се у то вријеме није јављао под његовим зидинама, које су Турци од задњег бомбардовања још јаче утврдили.

Насупрот оскудних историјских писаних података, у народу усорског краја одржава се бујна традиција о знаменитој прошлости Тешња и његове околине. Иако традиције, опште, морамо примити са становитом пажњом и обазривошћу, ипак сматрам, да је треба забиљежити, јер се у традицији овога краја назиру и историјско утврђени догађаји прошлости, који су до данас остали нерасвијетљени.

У околици Тешња, а напосе у западном дијелу Усорске долине, народ вјерује, да је село В у к о в о, које се налази 5 километара од Тешња, било некада баштина (својина) војводе Влатка В у к о в и ћ а, у народној пјесми слављеног "Владете Војводе". Ако се ово вјеровање доведе у везу са историјским писаним податком о усорском војводи Влатку Вуковићу, тада овој традицији морамо да дадемо бар неку важност.

Уз име Влатка Војводе народна је традиција довела у везу и нека имена села и крајева, која су истовјетна са именима Косовског краја и Јужне Србије, гдје су се били крвави бојеви са освојачем са истока. По народном предању, усорски војвода Влатко Вуковић, вођа "босанских оклопника" из овога је краја пошао на Косово у помоћ кнезу Л а з а р у, те је вративши се са Косова прозвао крај недалеко Тешња "К о с о в о", које се данас, услед језичке измјене, назива Косова. Иста традиција постоји и за неке друге називе близу Тешња, као З в е ч а ј, П л о ч н и к, Т р е п ч е, С т у д е н и ц у (сада Студенци), К р а љ е - в а ц итд.

Врло је значајна традиција о гробу "Војводе М о м ч и - л а" о којем говоримо засебно у овој књизи. Многи наслућују да под тим, ријетко лијепим надгробним спомеником, почива тијело војводе В л а т к а. По наводима нашег уваженог историчара Дра Владимира Ћ о р о в и ћ а, до данас није утврђено гдје је послије косовске битке живио и умро Војвода Влатко Вуковић, а у историји се нигдје не спомиње "Војвода

Момчило" који би податак оправдао ову народну традицију. По остацима, броката и златног прстења у једном од тих гробова "Војводе Момчила", поуздано се зна да су гробови средњовјековних војвода или велможа Усорске области, односно бановине.

По доласку Турака у Босну подигнуте су у Тешњу многе вјерске муслиманске грађевине монументалне вриједности, од којих и данас неке постоје. Од особите је важности Ферхат-бегова џамија, саграђена 1564 године, кратко вријеме иза Гази Хусрефбегове џамије у Сарајеву. Надаље, Абдулахпаше Дефтердарије те разне друге грађевине, које су служиле вјерским и просвјетним потребама муслимана. Из Тешња започела је акција обнове и у осталим дијеловима Усорске долине.

И ако су ове социјалне обнове, биле на вјерској бази и служиле културном подизању муслимана Турци нису кратили ни осталим вјерама, специјално православним, да истовремено подижу своје вјерске и просвјетне установе, наравски, уз предходу дозволу, на одређеном мјесту и опсегу. Тако примјерице знамо, да је у граду Тешњу још почетком прошлог стољећа постојала српска народна школа, која је тада, изузев Сарајева била једина у Босни. О постојању ове школе имамо сачуван вјеродостојан запис у старој цркви врућичкој, који гласи: "*Потписаније кад се начини гробница Христова... Мица Марта 29 ден от рожденства Христова во плоти Бога слова 1835, љето,*[a] *Списао Лазар Јовановић, учитељ Тешањски из Сарајева написао у Тешању споминанијем Амин*".

Српску школу похађала су дјеца свих вјера, и као што је она подигнута посредством Сарајлија, што се разабире из записа, тако су и Тешањци, свјесни великог задатка народне школе, били посредници за подизање школа у својој околини, као у Прњавору, Добоју, Осечанима, касније у Чечави и Прибинићу. Тешањска школа дала је лијеп број народних предводника, интелектуалаца и привредника, па се може рећи, да је била жариште просвјете и националне ствари за велики дио јуначке Босанске Крајине. Та српска школа

преживљавала је разне потешкоће, услед помањкања средстава, која су морали намицати вриједни грађани, трговци и занатлије. Радила је непрекидно све до Свјетског рата, кад је затворише као "опасну и разорну" по аустријску царевину. По ослобођењу спојена је са постојећом комуналном и призната, да је часно извршила своју дужност према народу и да је у свом једновјековном раду придонјела драгоцјен прилог дјелу Уједињења и Ослобођења.

Тешањ је сједиште старих беговских оџака. По Усорском крају, те све до близу Дервенте и Прњавора, имали су кметове и беговска имања, на којима су подизали чардаке за љетовање. Тешањски бегови били су на гласу по лијепом начину опхођења са кметовима-сељацима, који их и данас са поштовањем спомињу.

У беговским породицама сачували су се многи лијепи старински обичаји, те их и данас одржавају, премда су многи материјално оронули. Још све до недавно, у породици Емин бега феризбеговића служило се старинским "беговским" писмом б о с а н ч и ц о м, која је потпуно истовјетна са оном на старим средњовјековним споменицима и записима.

Југоисточно од Тешња, на путу према Ж е п ч у, налази се село Н о в и Ш е х е р. Не спада у састав Усорског краја, али гравитира Тешњу из економских комуникационих веза. Мјесто је врло питомо, плодно и подесно за сваку грану привреде. И у најстарија времена било је насељено, што нам је познато по археолошким ископинама и налазима из млађе камене добе.[1] Ту су пронађени остаци керамике, која својом орнаментиком далеко надмашује остале савремене ископине.

И ово мало село дало је човјека од великог значаја и чији је рад забиљежила свјетска историја. У Новом Шехеру рођен је в е л и к и в е з и р Ибрахим-паша, којег је С о к о л о в и ћ- п а ш а довео у Цариград; војнички изобразио и уздигао до највиших војничких звања. Након високог звања "беглербега" добио је наслов п а ш е, са надимком "О с в о ј и т е љ К а н и ж е".[2])

Тешањ је од вајкада важио као економски-привредни центар Усорске долине. Житарице, племенито воће, као и остали земаљски и сточарски производи, којим обилује

---

[1]) Гласник Зем. музеја 1896.
[2]) Нада 1895 (стр. 171).

околина Тешња, били су главни артикли живе трговине Т е ш њ а са осталим трговачким центрима не само Босне и Херцеговине, већ и других сусједних земаља. На особитом је гласу тешањска шљива. Извози се сирова у Чекословачку, Њемачку и Аустрију. По свом квалитету особито је подесна за конзервирање. Исто се много тражи с у х а шљива из овога к р а ј а. Услед примитивног, али вјештог сушења у обичним сеоским пушницама, осушена шљива задржи сласт и сочност, те ради тих својих одлика много је омиљена на страним и домаћим пијацама. Сваке године извезе се из овог краја велика количина различитог племенитог воћа. Тако је примјерице, године 1906. из овог краја извежено у иностранство 743 вагона саме сухе шљиве, што не преставља ни половину рода, пошто сељаци већи дио остављају за кућну употребу, разно препарирану.

У народу се прича, да се Тешањ некада звао "Т р е ш а њ" и то по мноштву трешњевих стабала. И заиста! У прољеће, за вријеме бехара (цвата), сва околина града побјели од трешњева цвата. Тада стари тешањски град, и његове суре, мјестимично са зимзеленом обавите зидине, добију романтичан изглед, те нам се чини да плива у пјенушавом мору.

У близини Тешња на обронку шумовитог Црног Враха, на лијевој обали потока Сланца извире к и с е љ а к, одлична минерална вода. Мјештани је експлоатишу на примитиван начин, иако би се услед сталности својих састојака могла експортовати и у друге крајеве. Кисељак је омиљено излетиште Тешњака.

Уназад неколико година врши се у Т р е п ч у код Тешња научно копање руде. Због помањкања средстава, опште привредне депресије, као и слабих комуникација, није још приступљено сталном експлоатисању, иако зато постоје добри изгледи.

Од најстаријих времена у Тешњу је био развијен сваковрсни привредни живот. То су постојали занати сваке врсте, а особито кујунџијски, ковачки, обућарски и котларски. Тешањ данас у томе предњачи, не само бројем, већ јефтином израдом и квалитетом. Број трговина стално опада. Једино се

још одржавају трговине земаљским и сточарским производима, које свој напредак вежу за сезону и родну годину.

Услед новоподигнутих индустријских предузећа, при којима су успостављена нова тржишта, удаљене жељезничке пруге, честе административне подјеле, Тешањ је у посљедње доба, да не кажемо у сталном пропадању, али у једном неподношљивом застоју. Овом стању много је придонијела одлука о укидању сједишта среза у Тешњу и његово комадање на оближње срезове. Захваљујући добрим познаваоцима Тешња у прошлости, као његове важности у Усорској долини у садашње вријеме, Тешњу је повраћено његово вјековно право.

Живот ће се у њему поново да покрене. То ће обрадовати сваког оданог пријатеља овога краја, јер то Тешањци-Усорци у пуној мјери и заслужују.

Т е с л и ћ

Земљиште, гдје се налази и развија индустријски град Т е с л и ћ, није било у стара доба насељено. По старим споменицима, стећцима може се закључити, да су насеља постојала непосредно уз ријеку у већини по узвишенијим крајевима. Саобраћај је вршен преко брда. По остацима старе калдрме овуда је водио пут из Посавине преко Т е ш њ а и М а г л а ј а у Сарајево, те косом Ц р н о г а В р х а према Т р а в н и к у.

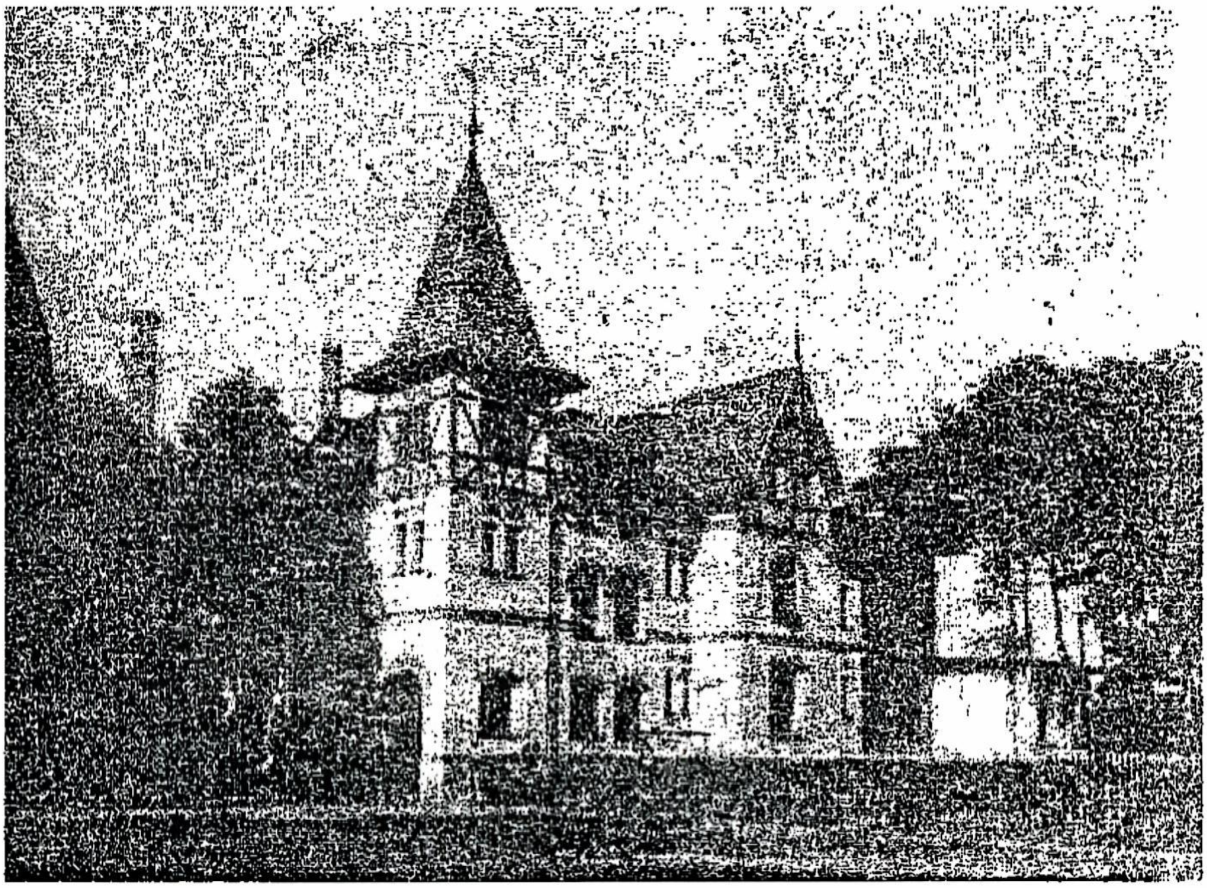

Зграда дирекције Југословенске Дестилације дрва д.д. у Теслићу

Све ископине које су до данас пронађене у овом подручју потичу из брда и падина. Једино стари "богомилски" гробови налазе се уз обалу М а л е и В е л и к е У с о р е, у селу Г о м ј е н и ц и, по Т а б о р-п о љ у, те на једној узвишини Р а с п о т о к а, али ти гробови не зна че да је на истом мјесту постојало и

насеље.

Да је тада долина била ненасељена и покрита густом храстовом шумом, види се и по старим дубовима, који и данас осамљени постоје у плодним ораницама и ливадама овога краја.

Прва јача и сталнија насеља у самој долини започела су, по свој прилици, за доба турске владавине, и то у оном периоду, кад се турска власт утврдила у овим крајевима. Тада је, по свој прилици, започело и мјестимично крчење шуме. Та су насеља ојачала градњом старе примитивне турске џаде (цесте), која је водила уз долину Мале Усоре преко Клупа и Шњеготина у Бања Луку.

Под Теслићем разумјева се данашњи индустријски Теслић али у ствари није тако, јер се данашње најгушће насеље налази на терену села Стењака, дочим су насеља Теслића, којих има неколико, развијени више према западу и југозападу по обронцима и подножју планине Борја.

О постанку имена "Теслић" прича се различито. По мишљењу неких, ту је некада била густа храстова шума, која је граничила са данашњим планинама Борјем и Јаворовом и шумовитим обронцима Крњина. Данашњи осамљени стари дубови остаци су те велике шуме. Будући, да је овај терен био прилично раван и приступачан, те у непосредној близини корита Мале и Велике Усоре, ту би се посјечена стабла израђивала - "тесала" и одатле отесана грађа пуштала (пловила) по води или транспортовала товарима према дилини ријеке Босне. И ради тога "тесања" да се прозвало ово мјесто Теслић.

Други причају, да је назив "Теслић" од турске ријечи "теслим", "теслимити", што значи предати, уручити, наиме, да је ту нека роба, грађа након израде "теслимљена", продавана од произвођача купцу.

Постоји трећа верзија, да је име Теслић истога порјекла као и оближња села Прибинић, Булетић, Ранковић, Влаић и Ружевић, те да је постанак тих имена везан на имена средњо-вјековне властеле, која је те крајеве

држала у својој власти.

Уз стару турску џаду (цесту) која је године 1884 поправљена и израђена у данашњу државну цесту Д о б о ј -Б а-њ а Л у к а, стајала је, на мјесту гдје се је развио данашњи индустријски Т е с л и ћ, мала кућица-каваница-недавно умрлог честитог старине Јефте В у к о в и ћ а. Он тада бијаше једини становник уз ову цесту. На мјесту гдје постоје велике творничке грађевине бијаху неплодне њиве и оранице околних сељака. И баш овај вриједни старина заслужује велики дио захвалности, да је на том пустом и неплодном земљишту подигнута данашња индустрија. Године 1896 прво предузеће тражило је земљиште за подизање данашње творнице. Сељаци, власници тих шикара, а познати противници "швапских новотворија", енергично су се успротивили одступању од свог земљишта. И тешко би било склонити те конзервативце на уступ и продају земљишта, да старина Ј е - ф т о први не даде своје земљиште. Кад видјеше сељаци да то чини онај кога су они, и онда, врло цијенили, одмах попусте, уступе земљише, те се тада поче градити творница и остваривати пророчанство неког мјерника "Л е к и ј е", који је још године 1878, проводећи катастер по овим крајевима и дијелећи земљу говори сељацима: "на овом мјесту подиће се ускоро велика радња и људи ће на свирање "рога" (мислио на творничку сирену) сами долазити на посао".

Индустријска пруга Дестилације дрва и подручје Цркаене

Доласком те њемачке индустријске групе 1896, ударен је први темељ данашње велике дрвне индустрије у Теслићу. За размјерно кратко вријеме подиже се Дестилација дрва, која је својим рекордним капацитетом од 250 хиљда кубних метара годишње прераде буковог дрвета, постала једина те врсте у Европи а и специјалним продуктима позната по цијелом свијету.

Год. 1899 подигнута је непосредно уз творницу Парна пилана. Она је испочетка резањем грађе подмиривала потребе саме творнице и малопродајом потребе своје најближе околине, будући су приватне водене пилане у Булетићу и Стењаку већ прије обуставиле рад.

Пилана (стругара) имала је испочетка само четири гатера (пунојарменика), који нису могли израђивати потребне количине дрвета за творницу и околину, те да се повећа капацитет те стругаре предузето је, први пута године 1926, и други пута 1929. извршило реновирање и модернизовање овога предузећа. Тад је пилана снабдјевена модерним погоном и са седам модерних гатера. Она данас има, не само гатере за резање обичне грађе сваке димензије, већ и специјалне направе за стругање дрвене површине, шипљење, дубљење, резање сандучних дијелова, израду шупљих (Бобинс) ваљака за текстилну индустрију, те сирове грађе за паркете итд.

У њој је запослено до 300 радника и премда је она саставни дио дестилације дрва, ипак има своју посебну стручну управу, те одвојене радничке колоне.

На стоваришту, код слагања грађе, као и код отпреме, примјењују се сва савремена модерна средства, како би се квалитет и познати реноме дрвета босанских шума потпуно сачувао.

Израђени материјал отпрема се већим дијелом у иностранство, понајвише у Италију, Грчку и Египат.

На лијевој обали Велике Усоре 2 км југозападно од теслићке творнице, на Табор Пољу, налази се угљенокоп Гомљеница (Рудопоље).

Дестилација дрва, која тај рудокоп експлоатише, подигла је ту више зграда и модерних направа, те

колонизирала лијеп број Словенаца, познатих и вјештих рудара, који у томе послу домаћим људима из околине Теслића предњаче.

Ровови, из којих се вади тај смоласто-свијетли угљен, много страдају од воде, што знатно отешчава рад у рововима и ради чега једна парна сисаљка стално ради и воду из ровова избацује.

Квалитет угља овога рудокопа јест доста добар. Горива му је вриједност око 4500 калорија, али пошто има неки постотак сумпора, то служи само за погонске сврхе. Продукција је у сталноме развоју, тако, да данас рудокоп може подмиривати потребе теслићке творнице, што је за творницу достатно, јер је тиме нестало потребе добављања угља из државног рудокопа К р е к е.

Око рудокопа унаоколо постоји велики број надгробних призматичних каменова (стећака) из "богомилског" доба. Неки су стећци огромних димензија. По саставу тих стећака, може се закључити, да су допремљени из даљине, пошто у близини нема такве врсте камена, што је свакако за чудо, кад се узме у обзир њихова тежина и околност, да у то доба није било данашњих прометних средстава. Ове гробове народ назива "г о м и л е", те је и ово мјесто по томе добило име Гомљеница.

Јужно од рудокопа, у селу Т е с л и ћ - В л а и ћ у, налази се извор љековите минералне воде, која није стручњачки још истражена, али се позитивно зна, да је сасвим друге састојине и индикације него т е р м а у В р у ћ и ц и. Народ је доста цијени, те се у једном примитивном базенчићу купа (кисели) у случају великог умора или реуме. Извор је приватно власништво сељака Томе Вуковића из села Т е с л и ћ - В л а и ћ а.

Паралелно са овом индустријом развила се исто тако брзо и варош. Велики број радништва привукао је разноврсне привреднике, који се марљивим радом и стручном спремом брзо развише и учврстише.

У културном погледу, дјеловањем многих привредника, националних и социјалних установа, Теслић је убрзо постао привредни и опште културни центар западног дијела Усорске долине. Да је Теслић то постао може да захвали свом

прикладном природном положају и саобраћајним везама, које је индустрија израдила у свим правцима свога радног подручја.

Послије Ослобађања Теслић је, по Версајском уговору, као ратни плијен припао нашој држави и од тога доба даје се под закуп разним индустријским групама. Већ је више година у рукама домаћег предузећа.

До данас индустријска дјелатност Теслића није престајала. И ако је умањена, али је ипак толика да је за Усорску долину животно питање насељених и домаћих радника.

Већ године 1925. постаје индустријски Теслић сједиште велике управне општине, 1929. проглашен је за град, а године 1933. постаје сједиште ново формираног среза. Дакле, један ријетко брзи развој, јединствен у нашој држави: од шикаре модерно индустријско мјесто, затим општина, град, а напослијетку сједиште среза.

Брзом развитку Теслића много је придонјела и радиоактивна бања Врућица, која се налази у непосредној близини овог града, те се сматра његовим саставним дијелом.

Теслић данас, са најближом околином, броји око 12 000 становника и спада у ред најљепших и првих градова Врбаске бановине.

Да ли ће град Теслић још и даље напредовати, много зависи о правом схватању потребе чувања индустрије у том крају и то, ако се буде чувала не само од стране личности, које су на управи предузећа, већ и од тамошњег народа, који у њој види општу народну својину.

Усорска долина, а Теслић специјално, одликује се високом националном свијести народа. Велики "Дом народног једниства", који се трудом тамошњег народа подиже, већ се сада високо уздиже у индустријском Теслићу и видан је доказ народне свијести, савремености и југословенске орјентације.

Бања Врућица код Теслића

Бања Врућица изграђује се великим напорима и материјалним жртвама. Крај регулисаног потока Грабовца, саграђена је зграда са модерним базенима и кадама за купање а у средини те зграде, у великом холу, ухваћен је и регулисан главни извор ове терме. У непосредној близини изграђен је велики модерни хотел, окружен природним и умјетним парком. Уз хотел неколико вила на подножју и обронку шумовите Стражбенице. Све је то данас модернизовано, и развија се према савременим потребама, и то по плану свјетских купатила. Прије три-четири деценије, ту је било само обично врело на "мераји", из којег је народ носио киселу воду за пиће и за кување хљеба (погаче).

По причању старих људи, од тога извора први је направио место за купање неки Митар Благојевић. Он је врело проширио плотом од прућа, и први се почео "киселити". Како му је вода помогла у болести, брзо се прочуло по народу, те су многи долазили да се лијече у "Митровој бањи". На постицај неког чиновника Лемајића из Тешња, бања је поново "реновирана" и проширена са примитивним ладарама, у којима се народ одмарао послије купања, спремао храну а често пута, ако нису имали познаника у селу, и ноћивао.

Са тако урађеном бањом служио се народ неколико година, док је Хамди-бег Ајановић, бивши начелник тешањски, власник бање, није још боље уредио. У намјери да ухвати врело, он је копао у дубину, али кад је ископао око 2 метра дубине, наиђе на дебеле храстове даске и греде, испод којих поче вода нагло да продире. Бојећи се, да вода неби још већом снагом навалила, затрпа врело на брзу руку са каменицама и плочама, ископану јаму унаоколо утврди сувим зидом, и тако направи доста удобан и простран базен за купање који се брзо напуни водом. Над базеном подиже малу кућицу брвнару, и тако уреди прво јавно купатило. У базену се видило на десетак мјеста, како вода у јаким кључевима избија, те су таква мјеста у базену имала нарочиту важност. Мало подаље од базена подиже за тешке "реуматичаре" блатну

купељ. И та је блатна купељ била врло примитивна, ограђена тарабама, без крова. Намјештај се састојао из једне дугачке клупе, на којој су по сате сједили болесници и држали ноге у блату. Та се блатна бања види на нашој слици.

Овако уређена бања служила је добро сеоском народу а власнику доносила лијеп приход. Дуго година држао је бању под кирију неки Суљага Барјактаревић и плаћао власнику по 300 форинти годишње кирије, што у оно вријеме није била мала сума, па, како се прича, и он је имао лијепе користи, јер се дневно купало по стотињак особа, а између Г о с п о ј и н а и више.

Изглед Бање Врућице
прије модерне изградње

Хотел Бање Врућице

Од сваке је особе наплаћивао дневно по 2, касније 4 крајцара, те се могло за ту цијену купати и више пута. У бањи су пацијенти остајали по пола сата, наизмјенице мушки и женски, а смјену је објављивао слуга лупањем на врата, касније звоном. Тако је то било све до близу 1924 године, док извор и околно земљиште није откупио садашњи власник Симо Крстић, и почео бању модерно изграђивати.

Приликом стручног истраживања и утврђивања врела, који се рад исто види на слици, нађени су остаци римске и средњовјековне градње овог купатила, што је потврдило ранија наслућивања, да је купатило на овом мјесту постојало и у давно доба. Судећи по доводним и одводним каналима за топлу и хладну воду било је купатило већ тада добро уређено.

Бања је данас ради своје љековитости на особитом гласу, те успјешно лијечи све болести срца, нерава, крвних поремећаја, која, нажалост, нису ријетка у данашње доба.

Од Блатнице преко Охрида до Михајловца

Пођемо ли индустријским возом из Теслића, долином уз брзу и пјенушаву В е л и к у У с о р у, доћићемо након вожње од 22 км у пријатно планинско мјесто Б л а т н и ц у.

Блатница код Теслића

У романтичном шумовитом склопу, отвореном са три стране уским ријечним долинама, развило се то лијепо планинско мјесто, чије бијеле кућице са црвеним крововима, уређеним вртовима и воћњацима, угодно отсјевају покрај шумског зеленила. То је Блатница, обитавалиште наших кршних горштака, који и данас вјерно чувају лијепе старинске

о б и ч а ј е и кићену н а р о д н у н о ш њ у. Ту ћемо видјети очуване дивне народне шаре, изражене у умјетничкој орнаментици и укусном складу народних боја. Видјећемо и стари, тешки пастирски живот наших брђана, али видјећемо и доста тековина привредно-индустријске културе, која се овде проширила и својим техничким средствима савладала непроходну природу.

Брза рјечица Б л а т н и ц а, ојачана бистром и брзом С т у п н и ц о м, покреће својом снагом малу с т р у г а р у, која након дневног рада пружа становницима угодно електрично свјетло. Дуги теретни возови, натоварени здравом буквом цјепаницом, тешким боровим или јеловим трупцима, вијугасто промичу уз ријечно корито, да након кратке станке у овом лијепом мјесту, одјуре на главно складиште Теслићке фабрик е.

Угодно ће да се изненади посјетилац кад у овом малом планинском селу осјети и удобности градскога живота. Лијепо урађен хотел (кантина) пружа пролазнику све удобности. И кад му, још к томе, сервирају малочас прије уловљену пастрву, да је у сласт заложи, слушајући при томе на радио симфонијске звукове пријестоничког концерта, тада ће, заиста, заборавити све тегобе и дневне бриге, ако их има.

Одмах уз хотел стоји мала жељезничка станица, до ње лијепо уређена амбуланта, мало подаље школа, општина, трговине и неколико приватних кућа и индустријских насеља. По стрмим падинама и пропланцима извирују сеоске кућице наших горштака. Све је то, и ако скромно, много симпатично и привлачно.

На једном пропланку, испод гордог Т р о г и р а, непосредно уз жељезнички колосјек, недалеко од Усоре, уздиже се ново саграђена српско-православна црква, посвећена светој успомени "Цара Лазара". Црквица својим стилом потсјећа на нашу средњовјековну црквену архитектуру. На Видовдан сваке године наши горштаци код ње, уз молитву Богу, дају одушка својој слободној души весељем, пјесмом и игром. Ту ћеш у колу видјети ону праву нашу народну ношњу, везилачку умјетност, што се иначе може једино да види у великим етнографским музејима, брижно

чувану у стакленим ормарима.

За Блатницу кажу, да се некада звала "Златница" по златоносном песку ових планинских рјечица.

Недалеко од Блатнице отворен је рудокоп магнезита, чији је квалитет стручњачки утврђен али се експлоатисање налази у почетном стадију.

Из Блатнице је красан излет на све стране. Особито је лијепа партија према Језерима, уз рјечицу Ступницу до подручја Немиле планине. Још прије четири године водио је један посебан одвојак шумске жељезнице из Блатнице у Језера, гдје се неколико година израђивала шума у индустријске сврхе. Пошто је законом одређени постотак, израђен престала је сјеча и колосјек дигнут. Ту се сада култивише млада шума под строгим надзором наших шумских органа. Наравно, да је тај забрањени терен постао сада уточиште плашљиве дивљачи а особито тромог медвједа, који утекавши из планина у којима одјекују снажни ударци шумских радника, сада мирно проводи свој живот у густим малињацима. Ту ћеш сад наћи онај чаробни мир, што ти заокупља сву душу након уморног пјешачења. У бистрој Ступници весело се и несметано праћкају поточне пастрвице.

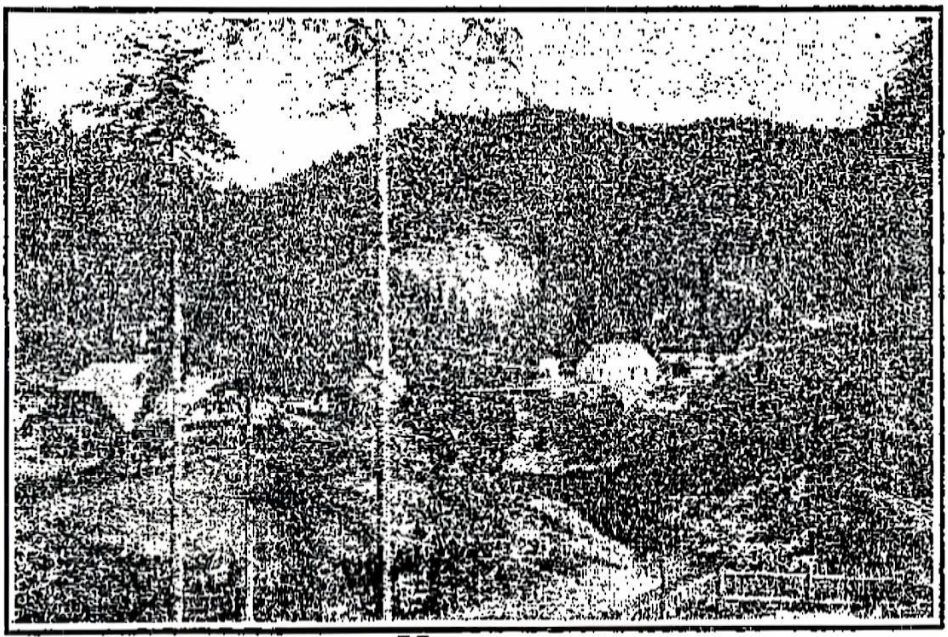

Црквена

Ко жели да види "босанску Швицу", тај нека се упути из Блатнице долином горњег тока Вел. Усоре, према предјелима званим Црквена и Михајловац, у подручје Борја планине. Ту ће му и око и душа да ужива у ријетким љепотама и богатству, којим је природа обдарила овај крај.

Кроз уску долину, која је са обадве стране обрасла шумом црногорицом и бјелогорицом, протиче брза Усора, планинска рјечица, бистра као кристал. Сваки јој каменчић на дну отсјева на сунчаним зрацима. Мјестимице у кориту поносно стрше хридине и бијело опрано камење, које вјековима одољева њеним ударцима. На неким хридинама још стрше устављена читава стабла донешена са планине, снагом посљедње велике бујице. На мјестима, огромним стијенама сужена, пада у пјенушави плави вир, те угодни шум тога слапа хармонично одзвања у мистичној богатој природи. Високо над главом, у плаветном модрилу, кружи сури орао и својим се клитањем приближује гнијезду, што га је савио, тамо негдје, на висинама Великог Омара. Јаки мирис боровине, планинског цвијећа и зрелих малина чини овај чисти ваздух још пријатнијим, те путник и нехотице застајкује, да у мирноћи и проматрању одоли ријетком уживању.

Уз вијугасто, уско, клисурасто корито, уз саму обалу, с једне и стрму падину с друге стране, провлачи се уски жељезнички колосјек, који уз велике вијуге, лаким успоном, води у ово планинско подручје.

До Криваје опазићемо уз стрме падине и по неку сељачку кућу села Угодновића; честа стада оваца која су овим планинским селима најважнија грана привреде. Чобан заогрнут кабаницом, полако слиједи своје стадо, плете сепет од танкога љескова прућа, или израђује танану преслицу од бијеле липе, или витко вретено од сувог јавора, дарове, којима ће обрадовати сестру или јарану. Чобаница, на камену погурена, занијела се ситним својим везом. Да погледамо, зачудили би се љепоти и израдби те њезине рукотворине! На грубом домаћем платну везе танком иглицом шаране орнаменте, које само може умјетничка душа да замисли. Боје њеног веза тако су хармоничне као да их је сама природа

*) На жалост, год. 1933, престанком инд. рада у овом крају, подигнут је овај колосек.

стварала. Ту је свијетло и тамно зелена, као лице и наличје какве листа; пурпурно црвена као зрела јагода, малина или оне црвене шумске бобице; жута као средина ивањског цвијета, модра као плаветнило вира или неба, смеђа као јесењи увео листак. Још к томе црна, која је израз бола и туге, она других боја не познаје. И са тих неколико боја, које сама варењем корјења и коре припрема, изводи бројем и слагањем, орнаменте: крсташе, гране и цвијеће, чија љепота и складност опаја душу умјетника и сликара. И ти извезени комади: рукави, прса, овратници, добиће тек праву вриједност и изглед кад се саставе у живописну одјећу, којом ће се одјенути наша везиља. Тад ће њезино здраво планинско лице синути од радости и поноса, да је она то све својом руком израдила. Сваки ће је цвијетак или шара, да сјећа оне пјесме или уздаха, што је пратио израду овога веза. Оваква одјећа трајаће дуги низ година, јер вез остаје исти "он нема вијека" чим је старији-тим љепши и вриједнији. На сунцу и киши је везен, сунце га не блиједи, а киша га не квари. Напротив! Вријеме га и непогода освјежује и тад у борби са природом некако сине још већом снагом и сјајем!

Од Криваје даље љепота се овога краја још више повећава, али нам око више не запиње на питомост, већ на оштре хридине, које се са обје стране ријечице високо уздижу и које не могу ни витке јеле, ни поносни борови закрилити. Из пукотина ових сурих хридина, као из разгаљених груди, уздиже се осамљени бор или јела. И баш те хридине у овом зеленилу, уз бочну и пјенушаву Усору, дају слику пуну романтике и уживања.

Између тих хридина, дијелом и испод њих, проведен је уским просјеком, мостовима и вијугама колосјек шумске жељезнице,*) који је на овом мјесту, званом Охрид, умјетничко дјело модерне технике.

Пређемо ли клисурасти Охрид, стићићемо брзо у планински склоп на саставке двију планинских рјечица, у Црквену, гдје је прије 500 година "наводно" постојао манастир Ступље, који је у тешко доба турске владавине био

уточиште и храм утјехе за планински народ овог краја. Сада се ту развило лијепо индустријско насеље намјештеника и радника Теслићке фабрике, који отпремају из шума дрвену грађу и други материјал. Од Ц р к в е н е најкраћи је пут на В л а и ш и ћ п л а н и н у, која у љетно доба оживи од силних стада оваца и веселог узвика кршних чобана. Млијеко, кајмак, знаменити т р а в н и ч к и с и р, уз комад црна хљеба, ту је, као и у овом цијелом крају, свакидашња храна а хладни планински извор једино пиће. Тај јеловник, а и гостољубивост и сусретљивост чобана, чини да боравак остане у угодној успомени и најњежнијем т у р и с т и наше пријестолнице.

Од Црквене даље уз горњи ток Усоре ријечна се долина проширила у доста плодно О ч а у ш к о п о љ е. Ту су са обадвије стране благи нагиби, који горњим дијеловима граниче густом шумом. Ту су кошанице наших горштака и покоја њивица. У љети, у први сутон, кад престану одзвањати ударци сјекире шумског радника и завлада планински мир, тад на те кошанице из густе шуме искачу хитре срне са својом ланади, да у опрезу и ослушкивању пасу, док их лавеж сеоских паса не узнемири, да са једним скоком нађу сигурно уточиште у густој шуми.

Кад се Очаушко поље покрије снијегом, тад је тај терен идеално скијалиште, како само може пружити наша Словенија. Оближње планинске куће, које је саградила фабрика за своје раднике и намјештенике, пружиће и остале удобности, да увеличају угодан живот нашем спортисти.

Као у цијелој Усорској долини тако и на Очаушком пољу има богато налазиште к а м е н о г у г љ а који се само кратко вријеме експлоатисао у индустријске сврхе теслићке фабрике.

На западној страни Очаушког поља настаје особито романтичан крај Усорске долине. То је, ради богатства шуме и ради природне љепоте, познати М и х а ј л о в а ц. Заиста мало је предјела, који могу посјетиоца тако задивити и очарати, као овај крај. Нема тога пера које би могло вјерно описати све љепоте, удобности, складност, свјежину, бистру планинску воду, водопаде, те богате шуме, то велико благо наших

планина. Кад погледаш, свуда непрегледна планина, која те привлачи да под њеним окриљем проведеш дане одмора, да је упознаш у свим њеним љепотама, па да је још више заволиш.

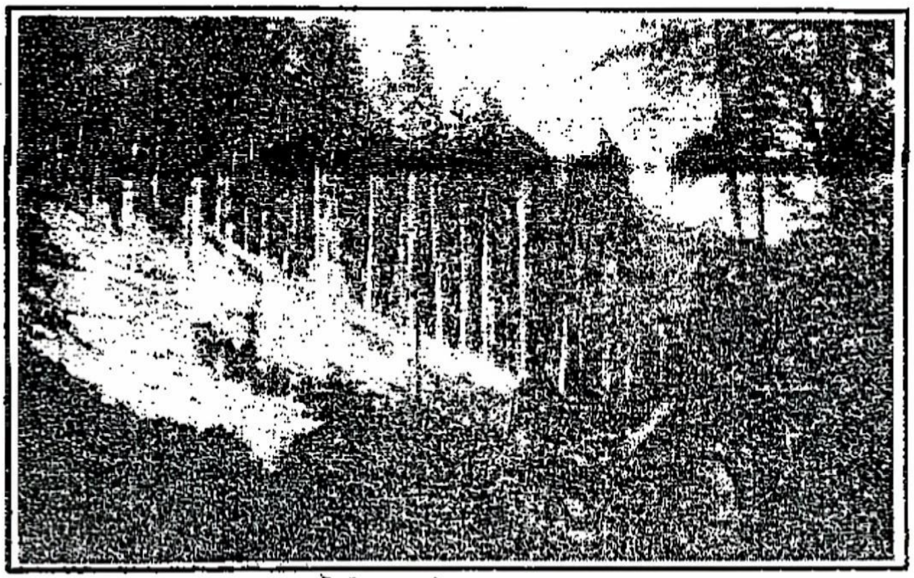

Михајловац

С ј е д и ш т е м а н а с т и р а С т у п љ а *)

По стрминама, висоравним пропланцима, заклонитим поточним долинама Б о р ј а п л а н и н е, В у ч ј е г о р е, О ч а у ш а и М и х а ј л о в ц а, пружиле су се у дужини од 40 до 70 км. насеобине, еминентно српско-православног народа, у овим планинским селима: Ј е з е р м а, Б р и ћ у, Б л а т н и ц и, М л а д и к о в и н а м а, У г о д н о в и ћ у, О ч а у ш у, Б у л е т и ћ у, и П р и б и н и ћ у. У свему има око 600 домова. Некако баш на половини тога ланчаног насеља налази се предјел Ц р к в е н а. Народ прича да је у Црквеној некада била ц р к в а (м а н а с т и р) и да је служила за сва побројана села, јер у то вријеме, кажу, била је најближа богомоља манастир Липље, под брдом О с о ј е м, с ону страну Б о р ј а п л а н и н е. Сачувало се у народу предање, да је тој некадашњој цркви у Ц р к в е н о ј долазио силан народ. "О црквеној слави било је толико коњаника на путу к цркви, да су једни стизали к цркви, а други, да су полазили из манастира Липља, а да тај ланац од коњаника није нигдје прекидан" - рече ми један старина села Угодновића, да је то од свог дједа запамтио. Ове старчеве ријечи, пробудиле су у мени прво наслућивање, да је Ц р к в е н а сједиште манастира С т у п љ а, јер се ето у народу Црквена спомиње у вези са манастиром Липље.

*) У "Иисточнику" од г.1898 написао је пок. протопрезвитер Л. Богдановић о манастиру С т у п љ у кратки чланак са неколико драгоцијених записа, који је чланак г. 1911 пренесен у "Први шематизам прав. српске митрополије Бањалучко-Бихаћке". На крају тога чланка писац напомиње, да би развалине и темељ манастира Ступља требало тражити у близини манастира Липља, с разлога, што се оба манастира спомињу у старим записима заједно и што их је г. 1690 стигла иста судбина.

На потицај Митрополита бањалучко-бихаћког Господина Василија, који ми је поклонио "Шематизам" обишао сва мјеста у У с о р с к о ј долини за које народ прича, да

су у њема постојале цркве (манастири), забиљежио сва народна предања и остале податке, који би могли послужити утврђивању сједишта манастира Ступља. И како сакупљени подаци уједно служе у сврху упознавања Усорског краја, држим да их с пуним правом стављам у ову књижицу.

По народном предању и старим записима знамо, да су оба манастира била у близини и да су се међусобно похађали. Досљедно томе, да су оба манастира постојала у исто вријеме и под истим околностима, даде се предпоставити да су морали у многоме бити слични: положајем, начином живота, занимањем, приходима итд. Па заиста је тако. За манастир Л и п љ е знамо тачно гдје је постојао, будући је на рушевинама подигнута садашња црква. То је у селу Липљу, сада которварошком срезу, под брдом О с о ј е м, окружен са брдима Л а к т о в о м и Урљајем, између саставака ријечица Б и с т р и - ц е и М л и н и ш н и ц е, зване сада Б о ж и ћ а П о т о к. У близини манастира Липља био је овећи комплекс ораће земље, на којој је расла трава "липица" и због које је и манастир добио име Л и п е, а касније Л и п љ е.

Ако у околини манастира Липља потражимо сличан терен, наћићемо га једино на мјесту званом Црквена. Под Борја планином, на једном скровитом пропланку заклоњеном са брдима, у близини овећег комплекса ораће земље, на саставцима планинског потока Ц р к в е н е и В е л и к е У с о - р е, налази се мјесто за које народно предање каже да је била црква. Истина ни најстарији људи не памте да су ту зидине постојале, али је лако могуће, да се трагови (темељи) налазе у земљи, те да су кроз други низ година затрпани наносом бујице са овог стрмог терена. Сличност - скоро истовјетност - овога краја, даје нам разлога да са неком особитом сигурношћу тврдимо да је ту био заиста манастир С т у п љ е, сарвемеменик манастира Липља, те да је име Црквена много каснијег поријекла.

Од мјеста Црквене до манастира Липља води и данас око 30 км. дуги пут, што нас утврђује о међусобном похађању и везама обају манастира.

Као што се код манастира Липља не налазе насеобине непосредно у близини манастира, такав је случај и у Црквеној, гдје су сва набројана села на узвисинама, странама и косама. Раније су била још и на већим узвисинама, странама и косама.примјерице на В е л и к о м О м а р у, гдје је данас сама шума а ипак се налазе остатци некадашњих насеља. Са свих ових насеља води пјешачки и коњски пут до Црквене и то управо до мјеста гдје се прича да је црква (манастир) постојала.

За манастир Липље каже се, да је име добио по трави "липици", особито слаткој и корисној по стоку (благо). Сточарство је било главно занимање липљанских калуђера. О њиховом се сточарству причају легенде: да су жљебовима точили млијеко у своје ћелије са пашњака на висоравнима околних брда. Да су се заиста липљански калуђери бавили сточарством, у јачој мјери од осталог народа, доказују нам имена предјела у близини манастира, као: Солила, Сировац, Појила, Пландишта итд. која су постала од сточарског занимања. Ако по главном занимању калуђера потражимо извор имена манастира С т у п љ а, доћићемо до закључка, да је то име постало од "ступе". Познато је, да наш планински народ мора по сате и дане далеко носити своје сукно у ступе да га изваља. За то ваљање сукна постоје нарочити млинови "ступе", које могу постојати само на јачим потоцима и буковима. Таква је ступа некада постојала у Црквени и то управо код састава потока Црквене и Велике Усоре. Данас је на томе мјесту велики вир (бук), који је могао да настане једино услед великог пада воде. И као што су калуђери у Л и п љ у имали своје млинове и стоку за извор својих доходака, тако су у Ц р к в е н и калуђери имали уз млинове још и своје ступе, које су добро служиле планинском народу, а калуђерима доносилс лијеп и сталан приход. Моје је мишљење, да је црква (манастир) у Црквени и прозван по ступама "С т у п е", а касније С т у п љ е.

Старинска гробља по косама Борја планине, Очауша и Михајловца, као и неки споменици (крстови) са натписима, сведоци су нам такођер, да су насеља - села - око Црквене имала "учених" људи, који су те натписе писали

---

[1]) [2])Запис у књизи: Новаковић: Стари срп. споменици.

[3])Види Гласник зем. Музеја у Сарајеву г. 1890, стр. 416.

старославенским словима, измјешаним са босанчицом и по гдјекојим грчким словом, а уз то годином означеном са појединим словима, како се то види само у црквеним књигама. То су могли да у то доба пишу само калуђери.

Ова нам гробља још доказују да је народ у то доба био насељен на још вишем терену и да се са висина постепено спуштао на ниже, на приступачнија мјеста. Та су гробља сада напуштена. Нико не памти, да је било ко њихов у њих закопан. Из тих гробова никле су, и данас су већ иструле, букве, борови и јеле, што нам сведочи старост њихову. Штета је, да су крстови, већином они са натписима, изломљени и расути. Како причају, било је у гробљу и овећих споменика, који су се разликовали од обичних, који су већином једнолични. То су били сигурно гробови свештених лица (калуђера). Да су сачувани, по њима би могли да тачно установимо да ли су служили манастир Ступље, али овако потребно ће бити све гробове претражити и све старе натписе скупити и стручњачки проучити. Могуће, да ће се тим начином наћи гроб којег калуђера, што би нам коначно потврдило ову нашу предпоставку о манастиру Ступљу.

Да је у Црквени постојао манастир, дају нам повода да то закључујемо и имена оближњих предјела око Црквене. Охрид (Орид), "Моштиште", "Студеница", "Приштина", све су то мјеста на подручју те старе богомоље. Одаклен та имена у овим нашим крајевима? Највјероватније је, да су, та имена дали калуђери, крстећи наше крајеве по сличности са именима наших манастира из Јужне Србије - колијевке наше црквене културе - одакле су, по својој прилици, и поједини калуђери долазили.

Како нам је познато из записа на србуљском типику, манастир Ступље био је посвећен св. архистратигу Михајлу [1]) (8 нов. по ст.. (... в манастир свјатига архистратијга Михајла зовом Ступа ...). И данас се један предјел у непосредној близини Црквене зове Михајловац. То је од вајкада шума и нико у селу не памти да је тај крај другојачије зван, нити да је био икада приватно власништво. Постанак овог имена можемо да доведемо у везу са манастиром Св.

Михајла "зовом Ступе". Тај комплекс шуме и нешто зиратног земљишта припадао је, по свој прилици, манастиру Св. арх. Михајла и по томе прозван "М и х ај л ов а ц".

Недалеко од Црквене високо се уздиже брдо "Очауш", који доминира над цијелом долином Велике Усоре, а поглед са њега досиже далеко на све стране, а нарочито према западу до манастира Л и п љ а. Познато нам је, да су манастири били на сталном опрезу, од опасности, било од турске редифе или од других непријатеља, те су имали своје ч а у ш е (гласнике), који су одржавали везу и сваку опасност јављали гласником, ватром или каквим другим средством. Такав један гласник, а по свој прилици калуђер, стално је становао наврх Очауша и ту свршавао - уз горе споменуту дужност - још и црквене обреде тамошњих вјерника. По томе калуђеру "чаушу" - којег је народ звао "оче чауше" - добило је брдо име "Очауш". И данас наврх брда О ч а у ш а има мјесто, гдје се обављају богослужења на Спасов-дан. Тај обичај богослужења потиче из давнине и данданас се одржава. И то је један доказ, да је у близини био манастир.

Од важнијих остатака богомоље у Црквени био би свакако "амвон", који је пре неколико година нађен. Приликом градње једног одвојка индустријске жељезнице ископали су радници у Црквени, у непосредној близини вира, гдје су наводно постојале ступе, један посве округао од прилике 1м промјера камен. И данас тај камен постоји и види се да је нарочито израђен. Горња му је површина равна, дочим је са доње стране избочен као јабука. Кад би се закопао са доњом страном у земљу, онда заиста има прави изглед а м в о н а, у што и народ вјерује, те тај камен назвавши "црквеним пупком" - јер је наводно стајао на сред цркве. Ако предпоставимо да је тај камен заиста "амвон", онда је јасно, да у Црквени није постојала мала сеоска црквица, већ манастирска са амвоном, одаклен су калуђери проповедали народу веру, давали утјеху и пробуђивали наду у бољу народну будућност.

Има још једна важна чињеница, која поткрепљује предпоставку, да је у Црквени била нека стара грађевина, а то су остаци малтера (мељте). На више мјеста, у близини вира,

гдје је наводно постојала ступа, могу се наћи комади малтера. Како у близини нема никакве грађевине, јасно је да тај малтер потиче из давних времена. Да ли би се копањем пронашао темељ то је питање, будући је сав терен изврпнут поплави и наносу са брда, те је могуће под земљом или је бујицом одроњен.

Да су манастири Липље и Ступље били у великој близини свједочи нам њихова заједничка и једнака судбина, пошто се зна да су г. 1690 потпуно уништени („..." и тогда манастир Ступље и Липље сагоре и опусти конечно")[2] Калуђери из оба манастира бјежали су према сјеверу и то по свој прилици из Ступља преко Комушанских брда према Јаворовој; а они из Липља преко Шњеготине исто у Јаворову, гдје су се сјединили и преко Крнина, низ ток Укрине, крај Детлака (гдје је такођер био манастир), прешли преко Саве и склонили се год. 1691 у манастир Ораховицу: гдје се, како наводи пок. Богдановић - налазе сачуване манастирске књиге, и то: три из Ступља и једна из Липља манастира.

Како је бјежање било изненадно, то су калуђери понијели собом само ствари од особите важности: књиге, крстове, амајлије,евент. и мошти итд. Наравски, да нису све те понијете ствари предали манастиру Ораховици. Неке су сигурно склонили (сакрили) а неке на путу поклонили и погубили. По моме скромном мишљењу, Комушински старо-кршћански печат од камена са грчким натписом,[3]) који је нађен г. 1877. у Комушини, на једној њиви, приликом копања кукуруза, потиче из тог доба и изгубили су

Старокршћански печат нађен у Комушини

га калуђери, било приликом обиласка своје пастве или овог бјежања. Сад како било, једно је сигурно, да је тај печат могао бити само власништво манастира, и да је донесен с југа из Старе Србије. Пошто је Комушина најближа Црквени, а ту је једино била црква (манастир), највјероватније да потиче из Црквене, где су били калуђери и грчки васпитани, те да су одржавали сталну везу са манастирима на нашем Југу, и да су код нас служили измјешани са нашим људима.

Из свих ових предпоставки можемо закључити, да је манастир Ступље, звано: Ступе, савременик манастира Липља, а посвећен Св. Архангелу Михајлу, био на мјесту данашње Црквене, у горњем току Велике Усоре, на територију, парохије бјелобучке - данашње Блатничке општине, среза теслићког, бановине Врбаске.

Да би се све то још тачније утврдило, потребна је још и стручњачка сарадња да би расвјетлили тамно доба у историји манастира Ступља и Липља. Тиме би придонјели драгоцијен прилог историји вјерског живота нашег народа. Наши би потомци видјели кроз какве је вјековне борбе прошла наша народна вјера, док се очувала и окалила у борби са многима непријатељима, да би постала способна да паралелно развија и народни дух, који је данас најјачи ослонац савременог југословенства.

Стара богомоља у Врућици

Усорски крај био је кроз вјекове и вјерско-културни центар сјеверозападне Босне. У планинским склоповима и заклоништима подизане су у овом крају скромне *богомоље* и *манастири*, који су очували вјеру и народност и у најтежим временима, а послије Косовске трагедије све до нашег народног ослобођења и уједињења били проповједници завјетне и ослободилачке мисли.

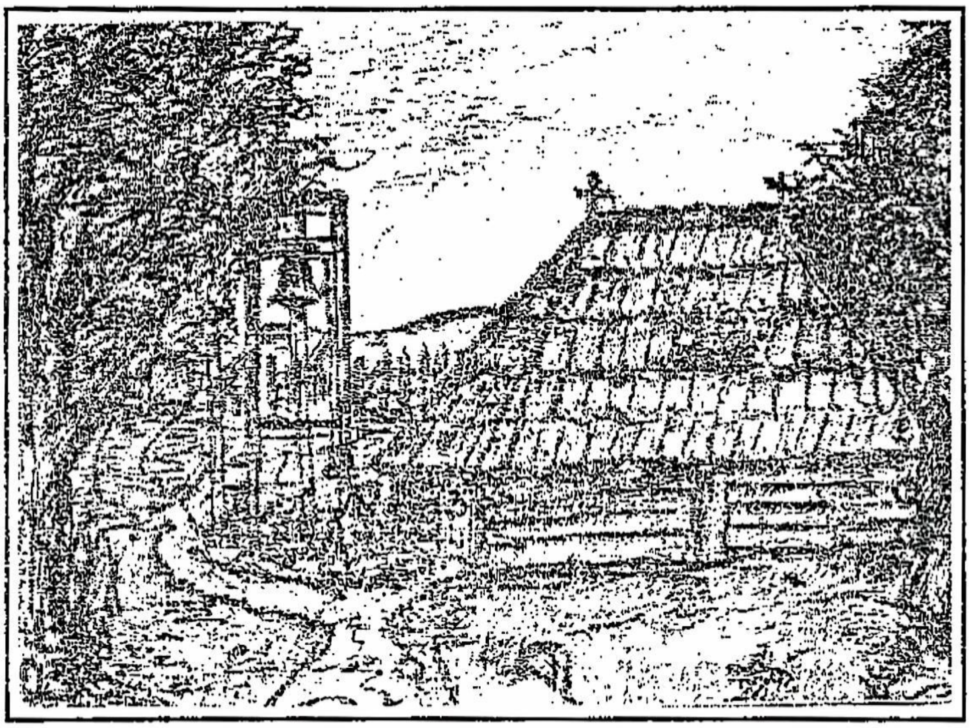

Црква у Врућици - саграђена за једну ноћ

Стара богомоља у селу *Врућица* једна је од таквих. Након 1690 године, кад су Турци опустјели манастир *Ступље*, који је по свим знацима постојао у горњем току *Велике Усоре*, подигнута је у селу *Врућици* та црквица, знаменита не само по начину градње, већ по свом дјеловању и великом територију са којег је окупљала своје вјернике.

Прича се, да је саграђена за вријеме турске владавине,

прије 250 и више година, некако у другој половини седамнестог стољећа, на старом *зборишту*. Таквих зборишта било је у старо доба на више мјеста, али су поједина, ради свог положаја, приступачности и заклоности била народу омиљена и ту би се народ и из удаљених крајева на молитву састајао.

Тадашњи свештеници служили би свету литургију или како народ каже "држали молитву" под *чадорима* (шаторима). По причању старине *Јефте Вуковића* *) из села *Осевице*, он се још сјећа таквих чадора, који су све до пре неколико деценија постојали у селима гдје није било цркава. Чадори су били направљени од дебелог домаћег платна, крајеви чадора били су обрубљени црвеним крстовима, те су служили за прављење хлада и за ознаку мјеста гдје се држи света молитва. То су им биле цркве, јер сталних нису имали. Како је старо збориште у Врућици било врло омиљено прича се, да су села Врућица, Теслић, Ранковић, Ружевић, Врела, Прибинић, Булетић, Осевица, Чечава, Угодновић, Брић и друга замолили - преко неког Ајановића, бега тешањског - *везира травничког*, да им дозволи *у Врућици*, на старом зборишту, направити нешто *богомоље*. И добише дозволу *врло чудну и за она времена карактеристичну*. Травнички везир им дозволи под увјетом, *да не смије бити већа него што је могу за једну ноћ подићи*. И побожни народ, који је можда такав одговор и очекивао и грађу већ прије припремио, *сагради преко ноћи жељену богомољу*, која освану на весеље народа. Била је то, како се види на нашој слици, од храстове грађе подигнута кућа, са четири ниска, од храстових дебелих налога направљена, зида, без прозора, са великим, ниско спуштеним, четверокрилним кровом, направљеним од дебелих цијепаних храстових дасака, причвршћених са ексерима кованцима и дрвеним клиновима. Потсјеци, греде и остала дебела грађа била је исто храстова и грубо тесана, те састављена са 56 до 60 цм дугим ексерима кованцима, што је најбољи доказ, да су у журби више полагали на сигурност од провале него на саму израду. Имала је само западна врата са великом кованом бравом и тешким великим кључем. Брава је била прибита са унутрашње стране а са вањске стране висила је дебела, лијепо израђена, карика за

притезање тешких храстових врата. Брава је и данас очувана, те беспријекорно функционише. Прозор није имала, већ је свјетлост долазила кроз баџу са крова. На шљемену, на источном и западном крају, имала је дрвени крст, по којем се једино могло закључити да је богомоља.

Премда је била малена и извана неугледна и сиромашна, њена је унутрашњица била снабдјевена лијепим и за она времена скупоцијеним стварима, које су наравски у току времена постепено набављане. Имала је иконостас, састављен од икона рађених на дасци, руком неког вјештог сликара, врло прецизно, по узорку наше средњовјековне црковне сликарске умјетности. Многе су слике услед невремена и нечувања пропале, те се не може тачно разабрати шта представљају. Икона С в е т е Б о г о р а д и ц е изгледа да је најстарија и украшена је сребрном ореолом и сребрним рукама. Неке су иконе и грчкога поријекла, као велика икона "Рај и пакао". На њој су приказани сви гријеси који воде у пакао, као и све муке које очекују таке грешнике.

Испред икона има неколико кандила, поклона тешањских трговаца. Кандила су већином наручивана са стране, само је једно ручна радња од сребрне жице са познатим босанским шарама. Вриједно је споменути и два дрвена свијећњака, те *дарохранилницу* обложену седефом, од које сада - нажалост - само поједини комади постоје. Прича се, да је донесена из *Јерусалима*, и да је била права умјетност, што се и види на остацима седефа, гдје је на свакој и најмањој плочици израђена иконица којега свеца или приказан догађај из старога или новог завјета.

На царским *дверима* била је *карактеристична* завјеса од неке црвене материје на којој су били насликани ликови светаца. Од ове завјесе сачуван је само један комад, те данас служи за покривање налоња. Сачуван је и цијелокупан прибор за свету причест; није од особите израде али се одликује својом једноставношћу, што је и разумљиво, јер је у стара времена ношен на *зборишта* ради причешћивања народа.

Међу црквеним стварима налази се и један стари *антимис* од папира, приљепљен на дебело сеоско платно. И он

је грчког поријекла. На једној је страни слика Богородице и Спаситеља а на другој Цара Константина и Царице Јелене. Антимис је врло стар и служио је свештеницима при служењу под чадорима.

Богомољу у Врућици служило је много свештеника. У народу се као најстарији спомиње неки поп *Горан*, родом из села *Горње Радње*. Он је становао у *Радњи* и одатле послуживао цркву а кад је умро закопан је крај цркве. И данас постоји велики камени крст прислоњен уз цркву и на њему доста добро израђен напис: "Сиа Крст попа *Луке Горана* +1803. марта дан 8 *йоложи*, писа поп *Илија*". Да ли је то тај Горан, којег народ спомиње, не може се установити, јер из куће *Горановића* било је и раније свештеника. Како старци причају, у ондашња времена нису оскудјевали у свештеницима, било их је доста. Били су већином сељачког рода, живјели сељачки, одјевали се у сељачко рухо са камилавком на глави. Мало који да је још имао мантију по узору грчких свештеника. Са штаком (штапом) у руци, те књигом и другим потребним стварима у торби или бисагама, обилазили су своје вјернике и вршавали свете обреде: крштења, покопе, молитве, причешћа немоћних, вјенчања а често пута састала би се и тројица заједно, да читају "велике молитве" код тешких болесника. Већином су ишли пјешице, коња су ријетко јашили да не сврађају пажњу Турака на себе. Били су у врло уским везама са народом и били им тад једини савјетници у свему.

Стара црквица у *Врућици йройојала* је (т.ј. прва служба одслужена) лицем на први дан *Хрисшова Рождесшва*. По народном предању, истога је дана везир изаслао своје људе, да се на лицу мјеста увјере да ли су се Срби држали његове наредбе и да нису можда већу цркву подигли. Око цркве је тада била шикара и по које дебело стабло, а од то доба почеше помало крчити шикару, оснивати гробље и садити по коју воћку. Црква је тада, па све до подизања нове била посвећења Св. Апостолу Петру и Павлу, што се види из њеног печата из године 1840, који се на неким књигама отиснут налази.

Звоника није имала. Тек некако при крају прошлога стољећа подигоше уз једану велику липу повисок *звоник*

(звонару), те са приносима села а на потицај вриједног старине *Јефте Вуковића* набавише једно средње звоно. То је звоно било тада једино у срезу, те је са својим умилним гласом окупљало побожни народ на молитву.

Како је ова црквица била једина у овом крају, народ ју је редовно посјећивао и у њој тражио утјехе у тешким данима које је тада преживљавао. Побожни народ даривао ју је новцем, разним поклонима и завјештајима, те је материјално одлично стајала. Имала је свога посједа и готових новаца, што се види из старинских записа да је године 1858, приликом градње српско-православне цркве у *Тешњу*, тамошњем одбору дала (посудила) 16 златних дуката и тиме у велико помогла градњу цркве у Тешњу, гдје је тада било главно сједиште *турских власти* за Усорски крај. Како је помогла тешањску исто је тако помогла и друге, које данас постоје. Зна се, да је зајмовима помогла многе наше занатлије и трговце и да су баш њезиним капиталом неки започели и газде постали. Види се да је имала у своје вријеме савјесне црквене старатеље, који су били ширег појимања и схватања.

Са честим поправкама постојала је ова стара дрвена црквица све до године 1920. Те године, на постицај старине Јефте Вуковића добровољца *Неде Поповића* и других, би са приносима сељана врућичких подигнута на истом мјесту нова зидана црква.

Од старе цркве тј. од оних комада, што им ни стољетни зуб времена није могао уништити храстову црљен, направише мало подаље од цркве *кућерак*, у који смјестише старе ствари, да их сачувају за успомену. На том кућерку постављена је и старинска брава кованица.

Ето то је кратка историја српско-православне цркве у Врућици.

Као што је некада стајала малена, погнута, дрвена и похабана од тешких времена, уз стару липу заклоњена, тако данас у слободи уз исту липу стоји поносна и препорођена.

Некада дом утјехе и молитве за спас народа, данас дом молитве и захвалности за грануле дане миле Слободе.

Гобље "Војводе Момчила"

У сливу доњег тока М а л е и средњег тока В е л и к е У с о р е налазе се на више мјеста, у мањим и већим групама, као и појединце, старински надгробни споменици (стећци,каменови, биљези). Најинтересантнија група надгробних споменика је у селу В р у ћ и ц и, крај истоимене бање, 6 км далеко од индустријског Т е с л и ћ а, на једном малом брежуљку, на југозападној падини брда С т р а ж б е н и ц е, на којој се још данас разбиру темељи некога старога града. До тих гробова води уз Б р к и ћ а П о т о к сеоски пут, као одвојак бановинског друма Т е с л и ћ - Ф р а т р о в а Ћ у п р и ј а. То гробље, окружено је данас густим насељем. Изнад њега су куће С а м а р џ и ћ а, а испод, у непосредној близини, кућа Б р к и ћ а. Са тог брежуљка отвара се лијеп видик према западу и југозападу, дочим је према истоку и сјеверу затворен С т р а ж б е н и ц о м и Г р а д и н о м, поврх који води неки стари камени друм, који народ назива К а л д р м а. Долина је врло питома, обилује лијепим ораницама, ливадама, храстовим гајевима и студеним изворима, званим З м а ј е в а ц, К а р е в а ц, Р и љ е в а ц итд. Да је ту некада успијевала и винова лоза, свједоче нам остаци лозе, а и називи В и н о г р а д и Л о з и к, којим су означене поједине данашње оранице.

Група ових интересантних надгробних споменика састоји се од три стећка (камена, биљега), од којих се сваки разликује посебним обликом и величином.

Први највећи, за којег народ вјерује, да је гроб "В о ј в о д е М о м ч и л а", има велику призматичну основу, правилно израђену од једног комада. На тој плочи лежи данас преваљени горњи дио споменика. Тај горњи дио има облик правилног с а р к о ф а г а, у облику куће са двокрилним кровом. Ивице су му обрубљене са 12 цм дебелим округлим рубом. Рубови односно ивице, завршавају се на угловима у камене, мало овеће јабуке. Са шљемена источне и западне равнине спушта се из јабуке кроз средину исто такав округао руб, који се од средине грана

на двије стране и спаја са доњим широким рубом. Јужна и сјеверна страна саркофага је правокутног облика.

Пошто стећак лежи срушен са доље окренутом сјеверном страном, то се орнаментика може видјети само на горе окренутој јужној страни. На истој се види врло правилно утесана рука (десница) од рамена, савијена у лакту, а са песницом, која држи т о п у з или б а к љ у. Та скулптура је израђена врло лијепо и за оно вријеме управо умјетнички. Испод песнице са пруженим палцем у вис, налази се држак од топуза. Сама глава од топуза (бакље) је елиптичног облика са три реда бразда, односно избочина. По овој истесаној или боље рећи утесаној руци са топузом, јасно је, да је покојник окренут главом према западу, као што се обично копају и данас кршћани. Да ли има какве орнаментике или натписа на супротној, сјеверној страни, окренутој сада према земљи, није познато ни најстаријим људима у селу. Али се даде закључити, да с обзиром, што постоји орнаментика и напријед споменута ознака на јужној страни, да ни ова сјеверна, која је ради своје тежине дубоко уронила у земљу, није остала празна, већ да је и на њој утесан исти или што је још вјероватније, неки други знак, обиљежје моћи и владарства. Лако је могуће, да се на тој страни налази натпис.

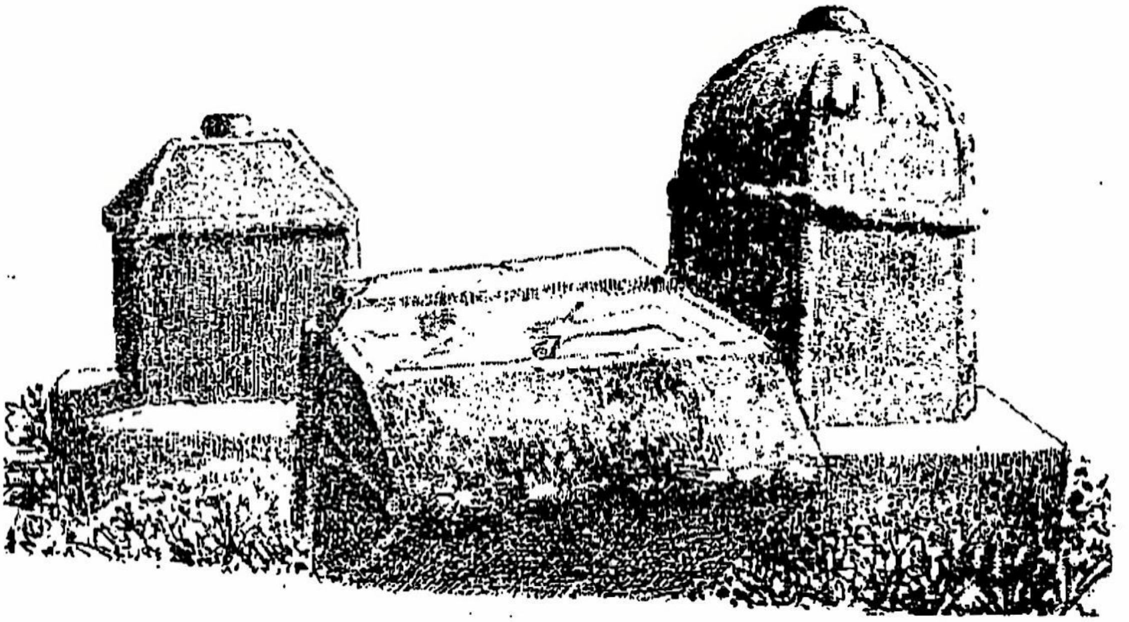

Гробље "Војводе Момчила" - у данашњем стању

---

*) Наш познати историчар Вл. Скарић прочитао је натпис на прстену. Натпис је писан ћириловим словима и гласи: "*Вирнима Бог помаже*"

Стећак, за којег народ неосновано вјерује, да је гроб супруге Војводе Момчила, мањи је од првога, те се налази непосредно уз узглавље, окренут по дужини од сјевера према југу. Овај стећак има преко половице утесан појас 14 цм широк, те се од њега почиње сужавати и свршава се у облику куполе, на чијем се врху налази истесана јабука, из које се спуштају на све стране удубине (бразде) и 14 поља. Својом израдом и правилношћу изгледају као купола или капа са спуштеним покривачем. На стећку нема никаквих других орнамената, те стоји усправно на свом мјесту; једино на јужној страни га је изглодао зуб времена, што се види из једне велике пукотине. Премда овај стећак има облик самосталног гроба, и ако народ вјерује, да је то гроб "супруге Војводе Момчила", добром посматрачу биће одмах јасно, да је овај стећак саставни дио оног напријед описаног гроба испод саркофага. Доказ је што стоји на једној огромној плочи, окренутој по дужини од сјевера према југу, те има облик обелиска, који својом висином наткриљује друга два стећка и стоји управо геометријски тачно изнад камене плоче, на којој се виде тачно удубине, гдје је стајао саркофаг. Да то није посебан гроб већ споменик (биљег) свједочи нам и његов положај. У случају, да је ту сахрањен мртвац, био би гроб окренут према истоку као и друга два.

Трећи стећак, који је по народном вјеровању гроб "сина Војводе Момчила" лежи јужно од главнога. По својој изради је најједноставнији, а по величини најмањи. Његова плоча, потпуно је уронила у земљу. На тој плочи стоји мало сагнут стећак. Он је израдом доста сличан првом, јер је и он саркофаг у облику куће са четверокрилним кровом, али се не свршава у једном шљсмену, већ свака страна има облик правилног трапеза. На горњем дијелу правокутно-хоризонталног крова истесана је јабука, која има овалан облик. Рубови и овога стећка су обрубљени округло истесаним, 10 цм дебелим рубом. На њему нема никаквога натписа, ни посебне скулптуре.

Премда је околина, у којој се налазе ти старински споменици насељена српско-православним и римо-католичким становништвом, њихово је вјеровање о тим

гробовима неподјељено. Једни и други вјерују, да у њима леже кости чланова породице Војводе Момчила, који је некада владао овим крајевима. Прича се, да је дворове имао на мјесту гдје се сада налазе остаци старога града. Исподградине да је била велика варош и да се и данас знаде за мјесто, гдје су биле ковачнице.

И ако на гробовима нема никакве кришћанске ознаке (крста-крижа) ипак су тврдо увјерени, да су кршћани. Народ вјерује, да су ти гробови светиња и чувари њихова села и околице. Недозвољавају их прекопавати, јер би их по њихову вјеровању побио лед. Несметани, мирни опстанак тих гробова доводе у везу са родом у години. За вријеме великих суша похађају те гробове, те се моле Богу за благу кишицу. Док нису имали цркава држали су на њима објетнице (масла) т ј. молитве за родну годину.

Прича се, да је за вријеме турске владавине неко покренуо један мањи камен и како се налазио на узвисини, он се одваљао за неколико метара у долину. Те их је године наводно побио страшан лед. Одмах се сложише сељаци и у јесен извукоше камен на старо мјесто.

Ово вјеровање прелази с кољена на кољено, те их не може нико увјерити о противном. Чуо сам, да још и данас долазе на гробове они, којима је учињена каква неправда или их тишти каква бол, те у самоћи, вјерујући, да то чује добри владар, проклињу свога противника, који им је неправду учинио и бол нанио и вјерују да ће клетва стићи противника, јер је управљена са тога мјеста.

Све до прољећа године 1916. били су ти гробови недирнути. Турци их нису дирали, јер на њима није било никакова кршћанског обиљежја, а послије окупације народ је то бранио. Могуће је једино, да је за турске владавине горњи дио главнога стећка и одвојен од главне основне плоче и преваљен, са намјером и мишљењем, да ће се одмах испод саркофага нешто наћи и тако је остао на мјесту преваљен,јер толики масив није било лако натраг повратити и уз најбољу вољу. У прољеће године 1916 за вријеме Светског рата, кад је над фабриком у Т е с л и ћ у била постављена војна управа,

подузео је војни командант капетан B a u e r да испита те гробове. Његовој заповједи није се смио нико противити. Рано

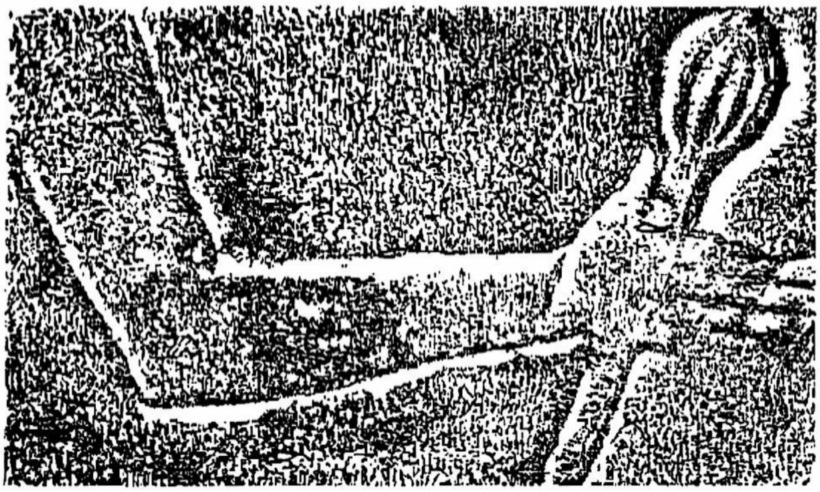

Топуз (бакља) на гробу "Војводе Момчила"

у јутро,како прича један очевидац, дошао је споменути капетан у друштву са неколико творничких чиновника, те је са својим творничким радницима (јер су се домаћи устручавали радити на том мјесту) започео откопавање једног гроба. По причању тог очевидца, посао није био лак. Предузимачи наиме били су у том послу лаици, те су непознавајући правог начина отварања такових гробница, започели код узглавља копати у дубину. То је ишло тешко, јер им је сметао угао масивне основе (плоче). Немајући справа за подизање, подметнуше и упалише једну мину, која срећом није имала великог дјеловања, јер је од масивне плоче откинула тек један комадић. Након дугог копања, тек око три сата послије подне, докопаше до гроба (костура), који је, како прича очевидац, био засвођен поточним каменицама. И сад се догоди нешто што учвршћује народно вјеровање:"И у тај час", прича један старац, "док су они пребирали земљу и прегледавали кости око главе, изненада се наоблачи и удари страшан пљусак. Муња опали у један храст у непосредној близини гробова. Сви се разбјежаше однесавши неколико комадића хаљинке, и два три прстенчића, а гроб оставише отворен. Сутрадан послаше раднике, да

поврате земљу у гроб и да га затворе". И заиста и данас се види, на мјесту гдје је копано, да је то било неко лаичко истраживање и да је обављено у журби и остављено у нереду.

Пошто ме интересовало, да ли су ти предмети својевремено предани у Народни музеј у Сарајеву или су можда за вријеме рата послани на страну, једном сам приликом отишао у музеј и потражио те предмете. Предусретљивошћу тамошњих чиновника, нашао сам у дворани за средњовјековне старине те нађене предмете, под именом: П р е д м е т и н а ђ е н и у В р у ћ и ц и п о д ј е д н и м к а м е н о м. Ту се налазе ове ископине: један златан прстен, по изради дубровачког поријекла. На њему се виде са горње стране израђене двије главе, мушка и женска, а са доње стране двије руке састављене у знаку руковања (поздрављања). Један сребрен прстен са тешко читљивим натписом, *) те један други златан прстен са лијепом орнаментиком. Осим тога, ту се налази неколико комадића (крпица) скупоцјеног броката са златном жицом (потком), остацима одјеће. Напокон ту се налази и један комадић жељеза и велики ексер кованац.

Пошто су ти, по својој изради и облику јединствени споменици у нашој држави, сада у поремећену положају, покушао сам да их цртежем прикажем у реконструисаном положају т. ј. онако како су изгледали у почетку свога постојања. (Види цртеж). Како се на цртежу види, више исправљеног саркофага подиже се обелиск (за којег народ вјерује да је гроб), који са саркофагом и другим мањим гробовима, чини једну цјелину и преставља врло лијеп и скупоцијен споменик.

Комушина
Ходочашће, - Концила

На сјевероисточним валовитим обронцима Борја планине простире се питомо католичко село Комушина. О постанку имена овог села прича се разнолико. По причању једних, име је добило након неке велике битке "комушања", која се ту некада одиграла, а по причању других,

Црква и жупни двор у Комушини

у томе се мјесту почео најпрво сијати кукуруз, те по силној комушини од кукуруза, прозвато је село Комушина.

Куће овога села расуте су по омањим узвисинама и већином родбински распоређене. Само средиште села налази се на лијевој обали Велике Усоре, 1 км од жељезничке станице Слатина, на једној лијепој узвисини. Ту је жупни двор и стара католичка црква, која постоји још од године 1743. т ј., од доба кад је травничка жупа раздијељена у седам нових жупа. У то доба била је у Босни и Херцеговини само 31 жупа, са 61 свештеником фрањевцем. Реон комушанске жупе сизао је близу Брода *) Зиданих храмова било је врло мало: три

фрањевачка манастира и двије зидане цркве, од којих је једна ова у Комушини. Комушинска црква једна је од најстаријих, те се у њој и данас налазе матичне књиге писане ћирилицом, односно, босанчицом, како је неки називају. Црква и жупни двор обнављани су више пута, а 1930 године потпуно су реновирани.

К о м у ш и н а је на гласу ради годишњег прошења, које се држи на Велику Госпу, познато под именом "Концила". Приликом те црквене светковине искупи се у Комушини на хиљаде ходочасника и из најудаљенијих крајева, да присуствују процесији и ношењу старе Богородичне иконе из комушанске цркве до мјеста Концила, гдје је подигнута мала завјетна капела. Приликом те вјерске светковине састане се у Комушини и велики број свештених лица, као на каквом концилу, (сабору) те је то мјесто, по мишљењу наших стручњака, по томе, и прозвано "к о н ц и л а".

О реликвији св. Госпе од Концила, која заиста претставља умјетничко дјело, постоји у народу ова легенда: Прије сто и педест година неки сиромашак муслиман из оближњег села М р к о т и ћ а, недалеко од Т е ш њ а, нађе у једном љесковом грму икону Мајке Божје, однесе је кући и кријући од својих укућана остави је у хамбар (житницу). И догоди се чудо! Хамбар овога сиромаха од тога часа никада није омањио. Окна увијек пуна пшенице и другог жита, и коликогод сиромашак одвади, толико преко ноћи нарасте. Он је знао од куд му то обиље, али никоме није своје тајне повјеравао. Његова знатижељна жена стаде га сваким даном да пита, одкуд су окна у амбару увијек пуна. И не могавши јадни човјек одољети жениној знатижељи, напошљетку каже своју тајну жени. А жена, ко жена! Поче се по селу да хвали, те од уста до уста, од села до села, чудо св. Госпе стиже и до ушију наших К о м у ш а н а ц а. Како су били од вајкада побожни, договоре се, да од муслимана у Мркотићу откупе свету икону. Нешто ради јавности, а и ради понуђеног великог откупа у благу, муслиман пристаде и даде икону из амбара. Са великим славњем и припремама пођоше Комушанци из Мркотића, носећи икону св. Госпе преко поља и брежуљака, док не

дођоше на мјесто данашње завјетне капеле. Ту им икона толико отешча да је нису могли смјеста макнути, већ од умора попадоше и заспаше. У сну им се јави Света Госпа, те им рече, да је даље не носе, већ да јој на том мјесту подигну капелу. Кад се пробудише, одмах то одлуче и касније учинише.

Од то доба, и на тај начин, по народном вјеровању, поста завјетна црква Концила.

Комушина је полупланинско село. Народ је здрав, јак и отпоран, али доста темпераментан, те је и назив мјеста у складу са тим њиховим особинама.

Са православним у сусједним селима живе у особитом пријатељству, куме се и посјећују о божићним празницима и славама, али за чудо, још није било случаја да се између себе жене.

Начином живота, одјећом и обичајима не разликују се много од православних комшија.

Одјећа им је живописна, старинска. За једину разлику од православних носе на везеној мушкој и женској кошуљи знак "С р ц а И с у с о в а". То је овеће дугме, са становитом орнаментиком, направљено од платна, те причвршћено испод прсног разреза. На одјећи носе и друге везове религиозног карактера. То су, као и код православних, везени крсташи и гране у разним бојама и симболима. На жалост, и ова се старинска ношња, у најновије доба, доста квари, јер вуном везене орнаменте замјењују везом од с т а к л е н и х б о б а к а. То су сићушне разнобојне шупљо стаклене куглице, које купују по дућанима и нижу на конац, те од њих израђују вез у разним орнаментима.

Особито је живописна ношња комушанске дјевојке. На глави носи црвену капу, окићену умјетним цвијећем, везом, новцем и бобцама. Момци особито много полажу на везену кошуљу и везени, искићени мали торбак. У групама долазе и одлазе на збориште, уз пратњу мале тамбурице.

Земљорадњом се баве доста примитивно. У посљедње доба све се више одају творничком раду и шумским пословима, а на штету земљорадње, свога главног занимања, за које у том лијепом и доста плодном крају постоје сви добри услови.

Прибинић

Село Прибинић лежи са обје стране горњег тока рјечице Мале Усоре, у валовитој долини, која је са три стране затворена брдима, са југа и запада шумовитим Б о р ј е м а, са сјевера Ј а в о р о в о м планином.

П р и б и н и ћ је једно од најздравијих планинских мјеста у Босни и Херцеговини, те је ради свога положаја и борових шума од вајкада вриједно као климатско мјесто и ваздушна бања. Лежи 340 м над морем са умјереном климом средње-босанског прелазног типа. Средиште мјеста налази се уз државни друм, док је већина села раштркана по валовитом терену, појединачно или груписано по сродству. Те поједине родбинске групе дјеле мањи потоци, који се са планина слијевају у Усору. Због тога је ова рјечица и у свом горњем току доста јака, а за великих киша и топљења снијега буде и јако плаховита. Обилатост рјечне воде омогућује малим млиновима на вретено да цијеле године мељу. Питке воде има изобиља. Вода им је врло здрава: све хладни шумски извори. Због своје питкости и свјежине, чувено је Којино и Принципово врело, оба на падинама Јаворове планине. Принципово, звало се прије Ослобођења Јелисаветино врело. Оно је од средишта (чаршије) удаљено тек неких 200 м и до њега је уз горски поточић израђен лијеп пут.

Прибинић је старо насеље. Име му потјече из онога доба, кад су се у нашем народу чула мушка: Прибиња, Влкота, Вулета итд. У старим повељама средњег вијека наилазимо на више мјеста на презимена П р и б и н и ћ. Неки Влкота Прибинић био је год. 1367. са Баном Твртком у граду Дубровнику. Заједно са баном потврђивао је Дубровачке повластице. Кнез Радић-Прибинић спомиње се 1454. год. Стеван-Томаш Остојић краљ босански, 22 августа 1446. год. синовима Иванипа Драгишића даје имања, те спомињући Г л а ш к у, која се налазила око ријеке Укрине и сизала до "В р е л и ш т а" Усоре, што је управо у Прибинићу, поклања село Прибиновце", што би могло бити исто што и Прибинић.

Наравски, све су то само предпоставке, али је једино утврђено, да име Прибинић не потјече од "прибити", као што неки тумаче, јер у ствари село није прибито баш уз планине. Постанак имена вјероватно је од неког мушког имена.

Има доста доказа да је село било и у најстарија времена настањено. По падинама планине Борја налазе се гробови на којих су никли и већ иструли стари храстови дубови и борови.

Прибинић је од 1886. до 1893. године важио као главно шумско подручје. Ту је почела прва шумска индустрија Усорске долине. Тршћанска фирма: Морпурго-Паренте сјекла је тога времена око Прибинића шуму и израђивала разноврсну, већином кратку, француску дугу. Главно јој је подручје било у Јаворовој, одакле је годишње извозила по 8 милиона комада. Та је индустрија користила и народу, јер су сељаци могли

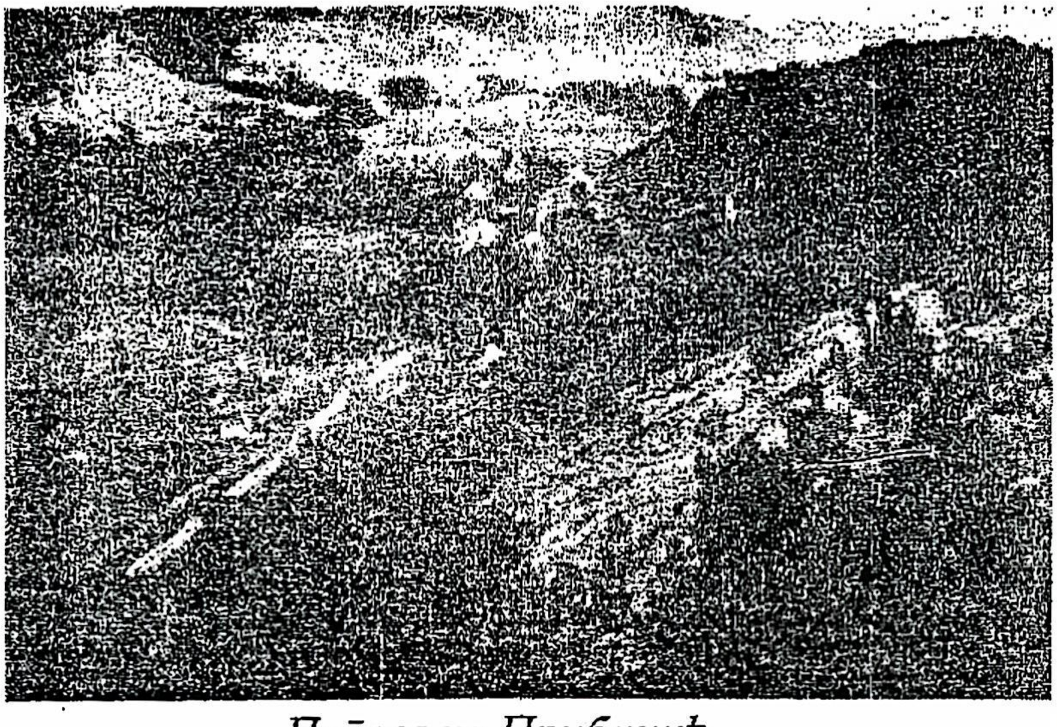

Поглед на Прибинић

продавати старе дубове из својих приватних гајева, које би иначе само за гориво могли употријебити. Израђени материјал извозила је фирма у почетку товарима, све до год. 1881, кад је направљена данашња шумска жељезница, са посљедњом станицом у П р и б и н и ћ у.

У то вријеме, па све до год. 1912, Прибинић је био сједиште шумске управе, која је данас у Теслићу. Та шумска управа управљала је са свим шумским подручјима, те водила бригу о рационалној сјечи и култивисању шуме. Тада је у Прибинићу подигнута модерна сјеменара (трушњача). У њој се на модеран начин, помоћу топлоте, спроводећи је кроз нарочите цијеви, суши на љесама (решеткама) разастрте шишарице црногорице. Шишарице се због топлоте отварају и сјеме само испада. Ово је једина сјеменара у нашој држави, а производи годишње толико сјемена да може подмирити и све потребе у нашој држави и још један дио извозити у иностранство. По свом уређењу сјеменара стоји на првом мјесту у Европи; једино у Чехословачкој у Будславицама има једна слично урађена. Та сјеменара и данас ради и од велике је користи тамошњем народу.

Најближа околина Прибинића је пошумљена. Унатраг 30 година биле су стрмените јужне падине Јаворове голе, а сад су обрасле густим, лијепим боровима, од којих су неки и до 10 м висине досегли. Од колике је користи пошумљавање стрмих голети најбоље је показао случај у Прибинићу, год. 1918, за вријеме нашег Ослобођења. Тада су ти посађени борићи били као ражњеви, те су неки лакоумни сељаци посјекли све бориће на једној стрмој страни и употријебили их за подизање ограде. И одмах се године 1921. у прољеће, за вријеме дуготрајних киша, одрони цио онај обронак и све се претвори у једну велику сјелину. Тада тек видјеше сељаци каква је корист од пошумљавања. Сјелина је још исте године поново пошумљена боровима и драчом.

На више мјеста у Прибинићу провирује из земље камени угаљ, у доста јаким наслагама. Наши рударски стручњаци држе да је сва Прибинићка долина, западно В р а н е С т ј е н е, подручје каменог угља. Године 1922. вршено је копање каменог угљена у Момчиловића потоку. Угљен је био одличне квалитете. Експлоатисање је убрзо обустављено ради спора око власништва, и ради сплетених аграрних односа.

Село Прибинић броји 1356 душа, већином православне вјере. Осим православних имају још и три куће католика

досељеника и нешто старосједилаца муслимана. Баве се углавном земљорадњом и сточарством. Како су близу шуме, добри су и вјешти шумски радници. Од својих средстава издржавали су српску конфесионалну школу, сада државну, направили лијепу зидану цркву. Заинтересована индустријска предузећа направише у Прибинићу више удобних зграда, малу римокатоличку капелу за своје намјештенике, а држава опет неколико зграда за своје службенике.

Ради чистог ваздуха, који је пун озона и мириса боровине, те ради љепоте природе, добре свјеже воде, долази у Прибинић лијеп број гостију, да у пријатности проведу љетње дане, или ако су болесни, да малаксала плућа освјеже и поврате. У ту сврху саграђен је у средишту мјеста лијеп удобан хотел, власништво данашње теслићке фабрике. И приватна лица подигла су неколико лијепих зграда. Намјерава се, на једној узвисини да подигне дечији санаториј, који би био од велике важности не само за Врбаску већ и за остале оближње бановине.

Мало подаље од овог културног средишта налази се запуштен гроб, којег народ назива Милићев гроб. То је гроб гласовитог хајдука Милића Икића из села Осиње, кога је турски зулум натјерао у планине. Са својом четом много је страха и бриге задавао Турцима. Кад се 1871. године, гоњен од турских пандура, хтио да пребаци у Борја планину, дочекаше га Турци и убише. Пошто су му одсјекли главу и узели оружје и новац, однесоше одсјечену главу у Тешањ, гдје је на граду три недеље висила на коцу, на страх хришћанима а на весеље турској редифи, која је тиме побједу славила. Народ, којем је Милић био заштитник и осветник, закопа на мјесту погибије његово тијело криомице од Турака.

Недалеко од Прибинића, према југоистоку, у подножју Борја планине, у једној особито пријатној удолици, стоји муслиманско село Марица, са неких 18 домова. Ови су се муслимани толико зближили са браћом православне вјере, да се међусобно не само посећују него и куме. Жене муслиманке, не крију се од хришћана комшија. У том сеоцету имају и своју

џамију, која је, по народном причању, године 1835, саградио неки Јашар-бег, који се као бивши слуга у беговској кући, оженио једном беговицом из породице Капетановића. Ту је у Марици живио, управљајући са својим великим имањем, а кад је умро закопаше га код џамије - његове задужбине. Та је џамија обновљена прије двадесет година, већином прилозима народа православне вјере из Прибинића, на потицај православног свештеника проте Д у ш а н и ћ а. Заиста, једна ријетка појава вјерске трпељивости и међусобног вјерског сношаја и братства.

Цијело то муслиманско село, обрасло питомим воћњацима, изгледа као велики задружни дом. Земљорадња им је главна привреда. Особито се баве воћарством, чему погодује заклонити положај овог убавог села.

У Прибинићу је некада био развијен задружни живот. Чувена је задруга од 42 члана старине Т о ш е Бабића. Његово је насеље на највишој тачки падине Борја, на ивици државне шуме, потпуно одлучено од других. Сачувало је обиљежје наших правих задружних домова.

О љепоти Прибинића и његове околине узалуд је писати, јер те љепоте и удобности не може перо описати онако како у истину заслужује.

Прибинић треба видјети, у њему провести дане одмора, па га онда оцјенити.

Бања Кулаши

У низу минерални вода којима обилује Босанска Крајина и које код народа имају љековити значај, уздигнут често пута до култа, особито се истиче бања у *Кулашима,* у срезу прњаворском, у непосредној околици Усорског краја.

Врело те бање извире између саставака *Мале и Велике Укрине,* испод брда *Љубића,* који се истиче у шумовитом склопу *Крнина планине,* у плодној и питомој равници, са свим особинама плодне *Посавине.*

Термално врело избија на више мјеста. Вода му је бистра, безбојна и без мириса. Главни су јој саставци натријев и калцијев хлорид. Слободни плин, који излази из терме има врло мало угљичне киселине, садржи великим дијелом *метан* и *душик.* По посљедњој научној анализи проф. *Е. Лудвига,* вода је била топла 30Ц, али су власници *браћа Смајилбевићи,* порјеклом Усорци-Тешњаци, послије уређења односно утврђивања врела постигли топлоту у врелу 31 Ц. Капацитет јој 120 литара на минуту, што је достатно, да се вода стално обнавља у оба базена, који су иако примитивно, али хигијенски и удобно урађени. Око њих има достатан борј засебних кабина.

Недалеко од термалног врела извире сумпорни извор, звани "*Смрдељ*", хладан 11Ц, бистар и након неколико употребе, угодан за пиће. Такођер близу бање, налазе се и блатни купељи, које народ врло цијени.

Ова је терма у народу врло омиљена и уважена. Нарочито је добра за кожне болести, јер након неколико купања кожа добива чисту и бармумасту површину, те је са правом неки називају "*бања за уљепшавање*". Исто тако повољно дјелује на све органе дисања и варења, специјално ако се паралелно са купкама пије и сумпорна вода.

Бања је у стању да пружи врло удобан живот и за дуљи боравак, јер располаже са 26 врло лијепо уређених соба, добром домаћом кухињом, изобиљем млијечне и друге дијеталне хране. Постоје и комуникационе везе за излете у даљу околину, али сама најближа околина ове бање толико је

привлачна и пуна романтике, да посјетилац не осјећа потребе да је и најкраће вријеме остави.

Угодна примитивност ове бање, фамилијарни живот у њој, сусретљивост домаћи, питомост краја, умјереност цијена, чини је, уз њену познату љековитост, још угоднијом. Она је управо створена за садашњицу кад је "рачуница" на првом мјесту. Зато је посјећује сеоски народ из цијеле Посавине.

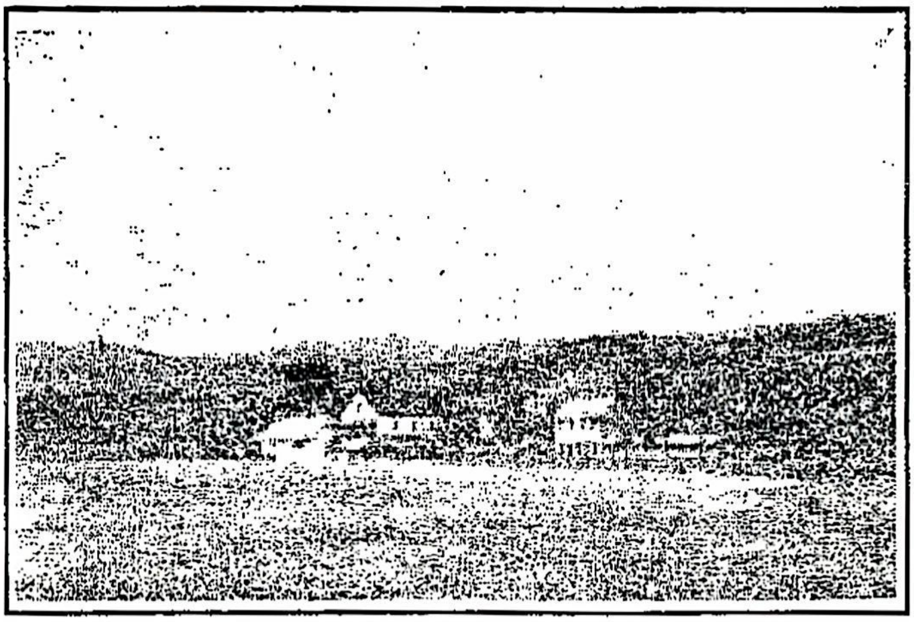

Бања Кулаши

Бања Кулаши удаљена је 12 км од *Прњавора,* идући државним друмом према *Тешњу;* 6 км од жељезничке станице *Тедин Хан,* на индустријској прузи *Теслићке фабрике.*

Два значајна записа "Калуђерова лука"

На саставцима планинских потока *Бистрице* и *Велике Укрине,* крај *Горње Шњеготине,* у мјесту *Зеленици,* има једна њива звана "Калуђерова лука". Како је прилично удаљена од познатног манастира *Липља,* у којем је својевремено било бројно братство и како су сва манастирска имања била у непосредној близини манастира, занимао ме је постанак тог назива, тим више што сам наслућивао да би могао бити у вези са манастиром Липљем, за који сам баш тада сакупљао податке и народна предања.

Божо Марковић, 90 годишњи старац из *Липља,* приликом причања о манастиру *Липљу,* рече ми о "*Калуђеровој луци*" *ово:* "Ова је њива, а ми кажемо *лука,* јер је крај воде, прозвана *Калуђерова лука,* по неком калуђеру-утопљенику. Он је нађен ту на високој врби закачен, послије велике поплаве. То је било јако давно. Мени је ово, ко дјетету, причао мој дјед и још и рече, да је тад била велика погибија од силне воде, која је ненадано дошла и била толика да су из воде вирили само врхови врба. Носила је дрвље и камење, те је и тог калуђера из манастира санијела".

Ово сам народно предање забиљежио још године 1925, и настојао да га провјерим и у том сам успјео. Ево како: У архиви *Народне Библиотеке у Београду,* под бројем 1038, на једном листу, постоји о манастиру Липљу овај запис:

> *В љет(о) 7123 тогда навождением диаволим пријде бура бод9иа и косну се храмини и разори цркву и кјелие, не оста ками наа камену, а потопи инок числом 10 и 4 диака; от вде угонезнуше тчију три...*
>
> *писа се нуждно и пр9скр9бно рукоју немошна и худа мниха Данила.*

У преводу:"*Године 1615 (7123 је од створења свијета) подговором ђавољим удари бујица на домове, разори цркву и ћелије, не оста камен на камену и потопи десет калуђера и*

четири ђака. Од воде избјегоше само три... Писа се јадно руком немоћна и жалосна монаха Данила".

Дакле, по овом запису чије је оргинал у архиви, а год. 1926 публикован од Српске Краљевске академије, у 6. књизи "*Стари српски записи и натписи:* под бројем 10109, потврђује се да је била велика катастрофа манастира Липља од "буре водне" (поплаве, бујице) и да су страдали калуђери, ђаци, црква, ћелије и домови.

И тај калуђер, који је по народном предању нађен окачен о врбу на Калуђеровој луци недвојбено је један од жртава те велике катастрофе. Остале жртве не помиње народно предање јер нису ни пронађене. То је вјероватно, тим више, кад се зна, да су ти планински потоци за вријеме провале облака тако страшни и јаки, да са брда, с којим је окружен манастир Липље, саносе дрвље и камење са једном неописивом снагом и брзином. Водени нанос зна бити за вријеме само једне бујице по 2-3 метра висине, те у њему остају жртве закопане за вјечна времена.

Усљед ове катастрофе манастир је опустио, али није био коначно напуштен. У њему је још остао жалосни ("худи") монах Данило". Коначна пропаст услиједила је осамдесет година послије поводња, т. ј. 1696, када су га Турци "коначно" спалили, и када су калуђери прије тога побјегли преко Саве у манастир *Ораховицу*, о чему постоје записи историјске важности у архиви *ораховског* манастира.

Дакле народним предањима, у оскудици писаних историјских података, треба поклањати особиту важност, јер се овај о "*Калуђеровој луци*" темељи на истинском догађају и у народу се до данас сачувао 319 година.

"Краљичино гувно"
Народно предање и повеља бана Стефана II Котроманића из 1323

У близини села Ч е ч а в е, на висоравни Ч а в к а п л а н и н е, налази се један лијеп пропланак са којег је широк видик на

све стране, звани "Краљичино гувно".

За ово мјесто постоји народно предање, да је ту дочекана нека босанска краљица и њени сватови који су долазили из друге краљевине. Ту су се сватови одмарали прије него што су пошли у Босну. Народ је ту дочекао краљицу и дарове доносио и зато се то мјесто зове - Краљичино гувно.

Гувно (арман) означује мјесто гдје се врше жито, па према томе, могло би се закључити, да је Краљичино гувно прозвано по томе, што је ту народ доноси жито за порез (хак) властели или држави. Али како је то мјесто далеко од насеља, у планини, та предпоставка одпада.

Повод народног вјеровања о Краљичином гувну треба тражити на другој страни. По моме мишљењу, оно се оснива на историјском догађају средњег вијека. Изгледа доста чудно, обзиром на "краљевске" сватове у малом планиском селу али ипак није немогуће. Ево како: У повељи босанског вана Стефана II Котроманића (1323-1353), писане године 1323. **стоји да бан и брат му Владислав дају кнезу Гргуру Стипанчићу села Чечаву, Хрстушу итд. као дар за његову "вирну" службу, када су га као вођу испред властеле послали "бурском цару" (биће угарском краљу) по госпоју заручницу бана Стефана.** Како је из историје познато Стефан се намјеравао оженити са грофицом Ортенбуршком, али кад се та женидба развргла, то се г. 1323. оженио са Јелисаветом, кћерком кујавског војводе Казимира, која је била рођакиња угарске краљице, те становала на двору угарског краља Карла Роберта, с којим је бан Стефан био у пријатељској политичкој вези.

Како се Чечава налази на Укрини, бившој граници тадашње Босне са Усором и Доњим крајевима, и на најкраћем путу из Босне у угарско краљевство, и ако узмемо да је Стипанчић био одслат по баницу, морао је тим путем проћи.

У том случају било би народно вјеровање о Краљичином гувну истинито. Свакако је велика могућност, а и природно, да се будућа баница, коју прости народ назива краљицом, тим више кад је долазила са краљевског двора, дочека свечано на граници њене будуће земље. Ту је изашао, сигурно, и сам бан са

властелом и оданим народом. Ту су изнешени дарови и био одмор прије него што су кренули даље на југоисток преко Врандука у тврди Бобовац или Краљевску Сутјеску, престолницу босанских банова.

Поводом овог историјског догађаја настала је, по моме мишљењу, традиција о Краљичином гувну, која се у народу чува преко 600 година.

На послијетку примјетити ми је у корист моје претпоставке, да народ не зове гувном само оно мјесто гдје се жито врше, већ свако округло и чисто мјесто, пропланак, на којем се може коло ухватити или неко друго народно весеље обавити.

Град Добој са тврђавом

Види чланак "Усора у Добоју"

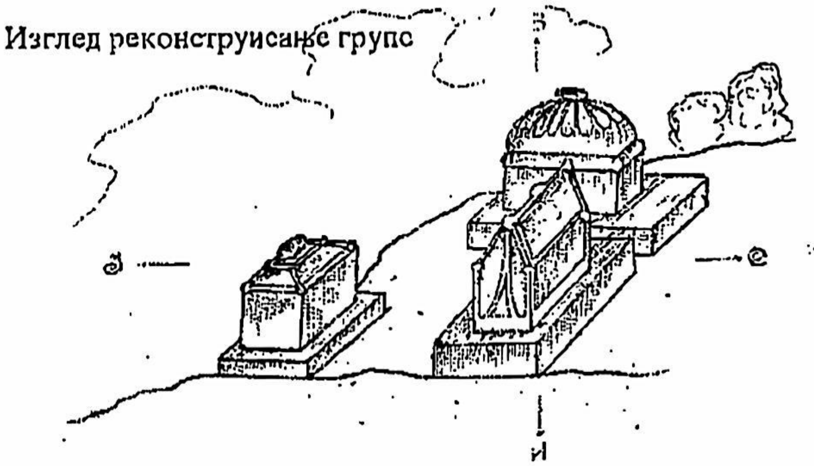

Изглед реконструисаног положаја гробља "Војводе Момчила"
(Види страну 49)

РЕЦЕНЗИЈЕ

I

Књига Петра М. Богуновића "Из усорског краја и околине" је текст монографског карактера о том крају који садржајно захвата координате Усорског слива и око њега, а који је још у средњем вијеку, па можда и раније, у старом, назван "Усорска област", од аутора с добрим разлозима одређена као врата "не само Босне већ и цијелог Балкана" (Предговор, стр.3). Прво и до сада једино његово издање било је далеке 1937. године у штампарији сарајевске "Просвјете", дакле у једном сасвим другом историјском времену које данас изгледа као једно заиста веома далеко и одвећ минуло вријеме с обзиром на свима познату динамику и невјероватно убрзање догађања на овом немирном балканском тлу и поднебљу. Ријеч је, дакле, о њеном другом издању, боље речено о репринту, што у основи представља потпуно задржавање садржаја, облика и уопште читаве фактуре његовог првобитног издања. А када неко одлучи да након толико времена обнови издање неке књиге или списа онда је сасвим сигурно да за такав поступак постоји не само један ваљан него и озбиљан разлог: он је заправо једна нова, стварна потреба за том књигом, односно увјерење да она не само није престала да нам говори него да има још много тога да нам каже, можда више у нашем него у свом времену.

Ова невелика књига са 62 странице текста и 20 мањих фотографија и цртежа, осим Предговора на почетку и Два значајна записа, на крају, садржајно захвата 11 мањих у себи заокружених дијелова (поглавља) но међу собом композиционо и тематски повезаних на такав начин да организују саму цјелину текста; у њој су описани Усора и Добој, Тешањ, Теслић, Бања Врућица, подручје Блатнице,

комушанско Концило, Прибинић и Бања Кулаши.

Већ у поднаслову аутор ове монографије открива своју намјеру да нам прикаже историју и традицију усорског краја и уопште његову укупну важност у контексту ширих простора. Њему је овај крај веома близак, попут самог завичаја, што се на битан начин осјећа како у представљању садржаја и обликовања грађе тако и у самом језику и стилу којим исту обликује и представља. У том смислу он се, понекад, толико снажно уноси у материју да поједини пасажи књиге дјелују као праве поетско-литерарне експресије изњедрене из саме његове душе. Очито да је текст писан са стваралачком радошћу отимања од заборава и да се све оно вриједно и атрактивно забиљежи и тако трајно овјековечи, али и научнички строго, с тачним и прецизним описима и приказивањем стварности овог краја, па чак и онда када залази у сферу фиктивног и идеалног, када описује приче и легенде као и све оно што се од давнина у народу прича а не мора бити тачно, јер је само стварност имагинарног у доживљајима људи овог краја.

Богуновић овај крај представља као подручје обдарено "нарочитом љепотом" сматрајући да оно неоспорно спада "међу најромантичније" крајеве. Истовремено налази како је оно богато "сваковрсним привредним благом" те да, у том смислу, иде у ред привредно најјачих крајева у Отаџбини. Ту су, по њему, природна богатства и природне љепоте веома "издашне и разноврсне" са непрегледним шумовитим планинама, неискоришћеним рудним благом, љековитим минералним изворима, воћњацима, пашњацима, плодним равницама и бистрим потоцима и ријекама. Понекад се чини да је ријеч о једној географској студији рељефа, природних услова и туристичких атракција овог краја. Но, аутор се брзо враћа историји, легенди и традицији, па тако стално остаје на чврстом и реалном тлу историје коју научно и литерарно обрађује. Нису овдје ријетки ни етнолошки пејсажи; манталитет и обичаји овог народа приказани су овдје са високим сензибилитетом за специфично и финесу.

На крају, оцјењујући сасвим позитивно ову занимљиву и

вишезначајну књижицу и топло је препоручујући за њено друго репринт-издање,питамо се је ли она једна мала историја православне вјере и њених духовних споменика на подручју Усорске војводине - како ову област на једном мјесту назива Богуновић - или је она један згодан туристички водич и географија завичаја, можда историја и легенда, или све то одједанпут. А можда је она ипак на првом мјесту опис пејсажа овог краја дат у најбољем реалистичком књижевном стилу. У њеном писању показана је вишеструка стваралачка даровитост а нарочито умјетничка снага естетике израза и боје. Сам Богуновић наглашава да нема пера које би могло описати све љепоте овог краја, па се - с тих различитих разлога - ова књига у многом погледу може сматрати једном од ријетких сачуваних књига завичајне историје и имагинарних (умјетничких) форми овог краја. С обзиром на то да је њено прво издање било давно и да је већ од почетка била шире недоступна и у рукама само "елитних" појединаца, а како су нам бројни садржаји актуелни и релевантни и данас, народ овог краја с правом очекује њено ново публиковање, које својим потписом и ми апсулутно подржавамо.

Бања Лука, 29.5.2000. год. Др Богомир Ђукић, проф. филозофије

II

Монографска књига Петра М. Богуновића "Из Усорског краја и околине" спада међу најкомплетније, најважније и, у исто вријеме, најстарије описе збивања на овиом простору.

Захваљујући њеном аутору - том великом заљубљенику у историју, традицију и обичаје овог подручја - наш крај, који географски захвата слив Велике и Мале Усоре односно Усорску долину, већ дуже времена има, изворним матерњим језиком исписане странице њене значајне прошлости, све до 1937. године, до првог издања ове књиге. Богуновић је кроз 62 странице, 20 фотографија и 3 цртежа описао, насликао и од неумитног заборава сачувао огромно духовно благо из прошлости Усорске области. На основу тога ово обимом мало дјело по свом садржају је велико и јединствено. У њему је садржано, груписано и описано све оно најзначајније из прошлости ових простора и народа који на њему живе. По први пут у историји у њему су описани: Усора, Добој, Тешањ, Теслић и највећа, историјски најзначајнија села теслићке општине, те најважнији објекти овог по обиму широког простора. Опис догађаја има у историји чврсту подлогу, али и у другим аспектима, па се у њихову аутентичност не може сумњати. С обзиром на вријеме у којем живимо, може се слободно рећи да ово записано велико духовно благо има данас посебно велику вриједност, а с њом овај спис и његов аутор, заслужују исто тако високу оцјену.

Само дјело је плод племенитих мотива, патриотских осјећања и велике љубави писца према свом народу и оно је, такође, жал за народним патњама, страдањима, мучеништву, дуго трпљењу тираније моћних, срамних и мрских, страних

окупатора и завојевача.

Ни једним својим гестом Богуновић не негира егзистанцију и право битисања и других народа. Напротив, он о свима има лијепо мишљење па на више мјеста и на разне начине истиче потребу и неопходност толеранције. Ипак, ваља рећи да он највише говори о српском народу и његовој историји, традицији, обичајима, споменицима културе, као и чувању изворног националног духа српског народа на овом немирном тлу. Мотивисан племенитим осјећањима и изузетном љубави према теслићким просторима, Богуновић бираним ријечима и готово миљеничким језиком говори о његовим људима, ријакама, потоцима, планинама, брдима, долинама, природним љепотама, свеколиком богатству, и жели да се све то паметно искористи на срећу и благостање генерација. На једном мјесту он пише:" О љепоти Прибинића и његове околине узалуд је писати, јер те љепоте и удобности не може перо описати онако како у истину заслужују. Прибинић треба видјети, у њему провести дане одмора, па га онда оцијенити" (стр.55). Цитиране реченице не говоре само о Прибинићу и његовим кршним, одважним, племенитим јунаштвом и чојством надареним становницима, него и о бројним другим у другим селима у којих је ријеч јача од живота, а часна смрт за правду и истину - живот вјечни. Небројене јунаке и племените људе сретао је он, а и сам сам имао част да их сретнем, у Прибинићу, Липљу, Шњеготини, Чечави, Растуши, Укриници, Осивици, Очаушу, Витковцима и свим другим селима теслићке општине, па и самом граду. Они су дубоко ушли у душу и срце његово и дали му снаге и воље да - уз материјална одрицања и без личног интереса - овом монографијом људима овог поднебља и наших простора, али и самом себи, подигне један важан и лијеп диховни споменик за далека будућа времена.

Понесен јеванђељском правдом и истином, слободом и чашћу, љубављу и поносом без гордости, поштењем и људским достојанством, Богуновић из дна душе говори и детаљем описује и често констатује да је љепоту немогуће описати. "Нема тога пера - пише на једном мјесту - које би могло вјерно

описати све љепоте, удобности, склоности, свјежину, бистру планинску воду, водопаде, те дубоке шуме, то велико благо наших планина" (стр. 32). Он тако говори о пашњацима, ливадама, ораницама, рудама, минералним изворима и другим вриједностима. Да би што вјерније представио те вриједности, он их пише срцем и душом као да му живот значе. Пун је оптимизма и наде у бољу будућност народа овог краја, што на више мјеста изражава експлицитно, но нажалост овдје су се у међувремену десиле бројне трагедије, а шта може донијети сутрашњи дан посао је пророка да о томе суде. Моћни и силни, опаки безумници и други нељуди знају само своје интересе, не познају гријехе нити светиње: убијају, пале и жаре, све руше и уништавају. Монографија о Усорском крају срцем и душом аутора описује она најважнија догађања у којима је често било и много немогућег, а њена је вриједност утолико већа што ни једном ријечју не подстиче нечовјештво и мржњу. Сваким новим читањем открива се све већа њена вриједност и атрактивност. Будући да се, стицајем околности, и сам годинама бавим посматрањем и истраживањем прошлости овог краја, ове - како с правом Богуновић назива - "Усорске војводине" и њених богатих духовних садржаја, могу и непосредно да говорим о аутентичности његових описа и уопште читавог његовог текста ове невелике али значајне књиге са којом је до сада упознат нажалост само мали број привилегованих појединаца.

Зато имам посебно задовољство захвалити аутору, али и иницијаторима и донаторима новог репринт-издања овог дјела, која ће се наћи у свим библиотекама овог краја и у рукама бројних наших грађана, а посебно младе генерације којој желим сретну будућност.

Теслић, 28.5.2000. године Бошко Н. Петровић

ПЕТАР М. БОГУНОВИЋ
ИЗ УСОРСКОГ КРАЈА И ОКОЛИНЕ

Издавач:
СПКД "Просвјета" Теслић

За издавача:
Гордана Анђелићм проф.

Лектор:
Бошко Н. Петровић

Коректор:
Гавро Ђ. Ђукарић

Рецензенти:
Др Богомир Р. Ђукић
Бошко Н. Петровић

Насловна страна:
Мирослав Поповић, ликовни умјетник (сликар)

Фотографије:
Фото "Табак" Анто Табак
Фото "Сретко" Јовић Сретко

Технички уредник:
Драган Гогић

Штампа:
"Ситограф" Теслић

За штампарију:
Драган Гогић

Репринт издање, јули 2000.

Тираж: 500 примјерака

ЗАХВАЛНИЦА

У име издавача изражавам посебну захвалност иницијаторима за штампање ове монографије - Радној групи Удружења пензионера Теслић: Бошку Н. Петровићу, Гаври Ђ, Ђукарићу, Бошку М. Марину, Милану Б. Лазићу и Здравку Р. Лазаревићу; њиховим сарадницима и помагачима;Драгану Гогићу, Адолфу Амброшу, Мирославу Поповићу и Милошу Ковачевићу; рецезентима и осталим учесницима у припреми и штампању овог репринт издања. Своју неизмјерни захвалност изражавам донаторима који су омогућили својим донацијама штампање ове вриједне књиге, а то су:

Скупштина општине Теслић
Српске шуме - Шумарство Теслић
Штампарији "Ситограф" Теслић
Електродистрибуција - РЈ Теслић
Комуналном предузећу "Рад" Теслић
Удружењу пензионера општине Теслић
ЗТЦ "Бања Врућица" Теслић
ТП "Промтес" Теслић
ПТТ РС - Пошта Теслић
ЈП "Планина" Блатница
Раде Петровић Осивица
Фото "Табак" Теслић-Анто Табак
Фото "Сретко" Теслић-Сретко Јовић
СЗР месница Борислав Багић Теслић
СЗР месница Бранислав Багић Теслић
СТР "Мики" Зоран Пејић Теслић
Кафе бар "Мишел" Михајло Премасунац Теслић

Предсједник СПКД "Просвјета" Теслић
и уредник монографије, професор
Гордана Анђелић

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

908 (497.15 Република Српска)

БОГУНОВИЋ, Петар

Из Усорског краја и околине: историја-традиција-значај-положај /Петар Богуновић. -Репринт изд. -Теслић: Просвјета, 2000 (Теслић: Ситограф). -81 стр. фотографије; 21 cm.

Репринт изд. из 1937. -Тираж 500. -Стр. 1-3: Напомена за репринт издање/ Гордана Анђелић. - Предговор: стр. 4-5. - Стр. 75-81: Рецензије/ Богомир Р. Ћукић; Бошко Н. Петровић. - Фотопанораме: стр. 81-98.

ISBN 86-7506-004-1

П. О. : УСОРСКИ КРАЈ И ОКОЛИНА - Монографија

MFN = 000077

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

908 (497.15 Република Српска)

БОГУНОВИЋ, Петар

Из Усорског краја и околине: историја-традиција-значај-положај /Петар Богуновић. -Репринт изд. -Теслић: Просвјета, 2000 (Теслић: Ситограф). -81 стр. фотографије; 21 cm.

Репринт изд. из 1937. -Тираж 500. -Стр. 1-3: Напомена за репринт издање/ Гордана Анђелић. - Предговор: стр. 4-5. - Стр. 75-81: Рецензије/ Богомир Р. Ђукић; Бошко Н. Петровић. - Фотопанораме: стр. 81-98.

ISBN 86-7506-004-1

П. О. : УСОРСКИ КРАЈ И ОКОЛИНА - Монографија

MFN = 000077